

AKADEMİ MECMÛASI

Ekrem Hakkı Ayverdi

Sâmiha Ayverdi

Nihad Sâmi Banarlı

Tahsin Banguoğlu

Kaya Bilgegil

Fâruk Nâfiz Çamlıbel

M. Uğur Derman

Attilâ Özçelik

Mustafa Tahrallı

Fevziye Abdullah Tansel

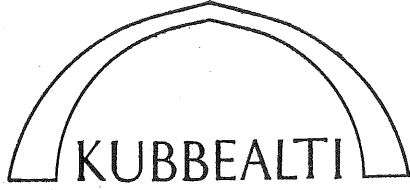
Halim Kâmil Teoman

Necati Yazgan

Yıl : 6

Ocak 1977

Sayı : 1

AKADEMİ MECMUASI

Yıl : 6

Ocak 1977

Sayı : 1

Mecmûamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Kubbealtı Akademi Mecmûası, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

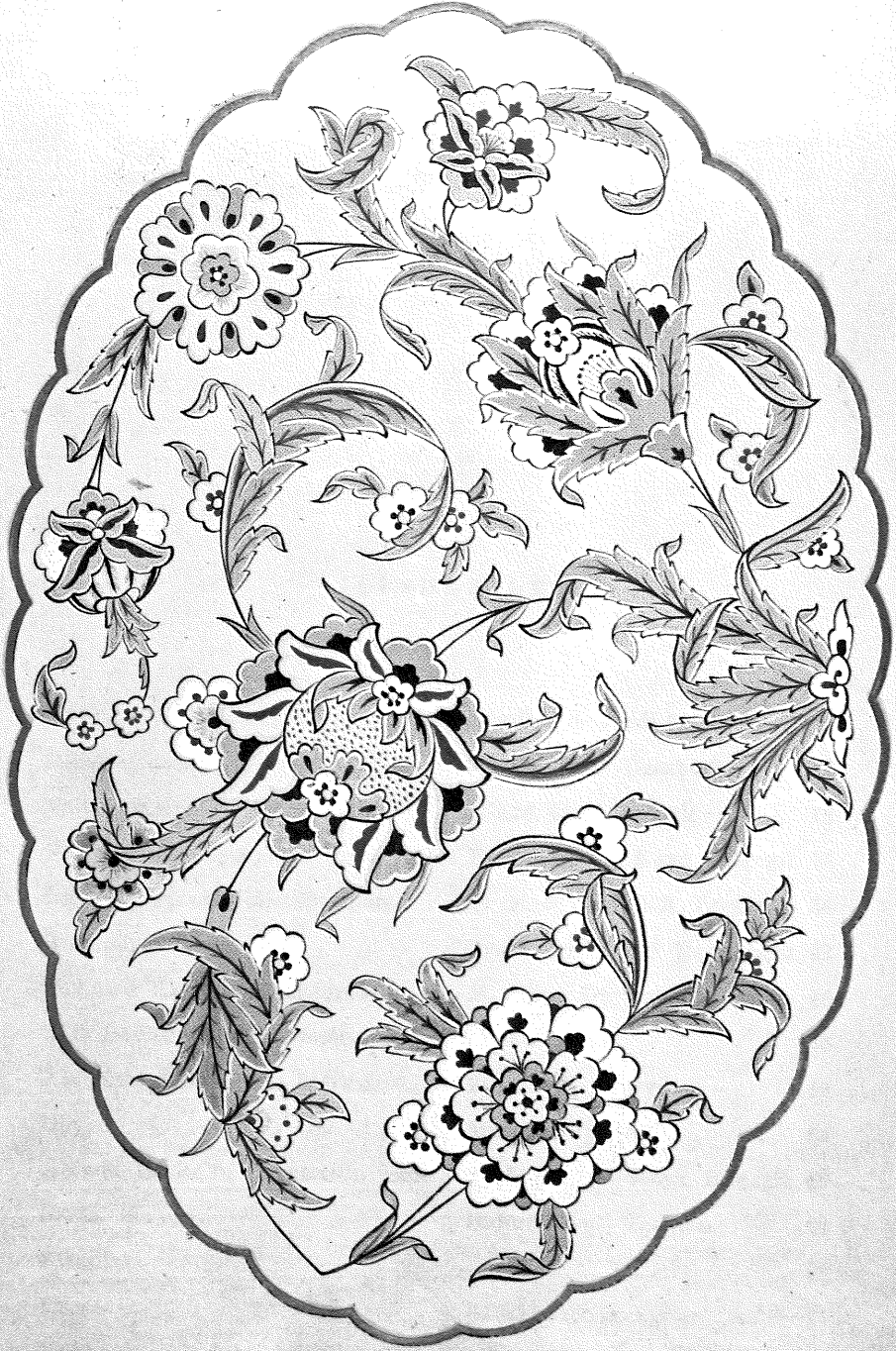
Sahibi : Kubbealtı Cemiyeti adına İdâre Heyeti Başkanı : İlhan Ayverdi, Yazı İşleri Müdürü : Ayşe Özden

Fiatı 12.50 T.L., yıllık abone bedeli 50 T.L. dir. Dış ülkeler için abone bedeline posta ücreti ilâve edilir: Her sayının ücreti, Avrupa için 350 krş. Amerika için 10 lira 25 krş. tur. (Abonelerin, değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.) İlan ve reklâm, milli kültürümüze hizmet eden müesseselerden alınır; tam sahife 1500, yarım sahife 800 liradır.

Adres : Çarşıkapı, Yeniçeriler Caddesi, No. 81 İstanbul; P.K. 107 —

Bayazıt. Tel. 22 95 17

Basıldığı yer: BAHA MATBAASI

Beyzî kompozisyon

Desen ve işçilik Kubbealtı Nakışhânesi'ne âittir.

(Her hakkı mahfuzdur)

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Kahve mi? Çay mı? Hayran mı?	Sâmiha Ayverdi 5
İsimsiz Kıt'alar	Fârûk Nâfiz Çamlıbel 11
Yahyâ Kemâl'le Konuşmalar	Nihad Sâmi Banarlı 12
İbrâhim Hakkı'ya Göre İnsan Kalbi	Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil 13
Ölenlerimiz: Abdülkadir İnan	Fevziye Aydullah Tansel 24
Rubâîler	Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu 42
Mehmed Âkif'den Mektuplar	M. Uğur Derman 43
Eğri Beylerbeyi'nin Destânı	Necati Yazgan 50
Âbidelerin Bir Elden İdâresi	Ekrem H. Ayverdi 52
Gazel	Mustafa Tahralı 64
Ahmed Hâşim'in Zevcesinin İsmi	Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil 65
Sema' Mûsikîsi	Halim Kâmil Teoman 68
Kitaplar	69
Hasret	Attilâ Özçelik 71
Kubbealtı Akademik Seminerleri Ocak 1977 Programı	72

KAHVE Mİ? ÇAY MI? HAYRAN MI?

Sâmiha AYVERDİ

1940 senesinin nisan sonu idi. Günlerdir yağan yağmur, ağlamaktan yorulmuş bir sevdâlı gibi gözyaşlarını kurutmuş ve bulutlardan yakasını kurtaran güneş, şavkını, cünbüşünü sel sel etrâfa döker olmuştu.

Boğaziçi'nden geliyorduk. Dönüş yolumuz, Ayazağa, Cendereboğazı ve Kâğıthâne güzergâhı idi. Gerçi seçtiğimiz bu yol hem çok bozuk hem çok dardı. Fakat, bahârın ayak izleri, Cendereboğazı'nda olduğu kadar pek az yerde bu ölçüde hissedilirdi. İşte, bizi o tarafa çeken de bu cennet yüzü tabiat olmuştu.

Ağaçları, çiçekleri, çayırları hattâ çalıları ile çıldırmışçasına köpürüp hora tepen bu yeşillik dünyâsında, aralarına düşenlerin yüreğini ezen renklerin ve kokuların havası içinde sarhoş olmamak kâbil değildi.

Zâten insanı, ister istemez, tabiatın büyümesine yakalanmakta hem mâzur, hem de çâresiz ve haklı değil miydi? Topraktan gelen gene de toprağa dönecek olan bir mahlûkun, aslına olan bu âşinâlığı bu sıkı muhabbet ve dostluğu nasıl yadırganırdı?

Bir toprak bereketi, toprağın bir parçası olan insanın, onun ikram, iltifat, ihsan ve dâvetine baş çeviremeyeceği, bu kan ve can iştirâkinden, bu akrâbalık bağından ileri gelmiyor muydu?

Belki de onun içindir ki, geleceğini bilmediği hâlde, koskoca dünyânın koskoca meçhûlleri ortasında fütursuz, tasasız

ve endişesiz dolaşıp duruyor, bu canına can katmış olanın bir gün, verdiğini geri isteyeceğini düşünmüyordu.

Ama, ademoğlu, yalnız toprakla mı akrabâ idi? Gözle görülmeyen elle tutulmayan iç tabiatının toprakla ne âlâkası olabilirdi? Bir ezel-ebed yolcusu olan rûhun, bir zaman için konakladığı bedenle kıyâmete sürecektir kavgasını duymayan mı vardı? Dünyâ dünyâ olalı beri, beden rûhu beşeriyet toprağına, rûh bedeni ulûhiyet göklerine çağırmaktan ne bıkmış ne usanmış ve ne de bıkacak usanacaktı? Oldu olası, beden rûha çelme takmakta, rûh ise bedene efsûn okumakta ne de mâhir ne de usta idi.

Havada, ılık olduğu kadar, yumuşak bir esinti vardı. Ama yine de rüzgâr sağa sola çatmakla keyiflenen huysuz bir adam gibi, ağaçları bırakıyor, çalılara, çiçeklere saldırıyor ve gözle görülmediği için inkâr edilen gerçekler umursamazlığı ile de, uğradığı redlere, inkârlara rağmen buyruğunu yürüten hakikatler misâli, kendini, izinde ve eserinde ayân ve beyân ediyordu.

Cendereboğazı'nın daracık geçitinde ilerlerken, sanki devirlerin arkasından gelen bir ses : «Şu basıp geçtiğiniz topraklarda bir zamanlar neler olmuş neler geçmişti, neden hiç düşünmüyorsun?» diye âdetâ hüznle fısıldadı.

İnsanoğlu âciz mahlûk... Hâfıza denen sırlı alıcı, binlerce, onbinlerce yıl ötesine gidemez ki... Ama sırasında gafletimize dudak büküp kınayan, sırasında sitem edip uyaran, sırasında ise idrâkimizi sarsıp silkeleyen çağların dili, bize hikâye üstüne hikâye anlatmakta hiç de kusûr etmez. Yeter ki dinlemesini, kulak vermesini bilelim. İşte şu anda seslenen de, o binlerce yılın ağırlığı altında ezilip çürümüş olan eski çok eski târih yaprakları değil, birkaç asrın ötesinden el sallayan yakın zamanlar...

Cendereboğazı, Üçüncü Sultan Ahmed'in şehzâdeleri ile onbeşbin şehir çocuğunun düğün şenlikleri kurulan Okmeydanı'nın bir ucu... Burası, kandiller ve meş'alelerle benzi ağır-

muş gündüz yüzlü gecelerin birbirini kovaladığı eğlence âlemlerinin üstünde geçtiği semt...

Vehbî'ye bir Sûrnâme yazdıran düğün ise şâiri öylesine coşturur ki, Devletin bağbozumu devri olmasına rağmen, bir medeniyet ve teşkilâtçılık sermayesinin hâlâ ne ölçüde yaşamakta olduğunu anlatmaya doyamaz.

Esâsen bu muhteşem merâsim, bir gelenek icâbı olmaktan ziyâde, eğlence ve düğün görünüşü altında, içe ve dışa karşı bir kudret ve haşmet nümâyişinden, askerî ve siyâsî hezîmetlerin bir mânâda protestosundan başka bir şey değildir.

Ama, içe de dışa da bu bir nevî gözdağı veriş haksız da sayılmaz. Zirâ devletin, yakın zamanlara kadar, askerlikte, siyâsette, idârede dünyâya örnek olduğu, topunu tüfeğini, harb sefinelerini, ticâret kalyonlarını yaptığı, zirâat, sanâyî ve ticâreti kendi bünyesi ve imkânları içinde hâl ettiği devirler kapanmış olmakla berâber, yine Türk zevkinin, Türk san'atının ve icatçılığının şahlanmakta devâm eylediğini vesileler bulup isbât eylemek, bir kütle zarûreti idi.

İşte Türk denizcilerini, Türk mühendis ve mimarlarının bu icatçılık geleneğinden doğan çeşitli hünەرleri göstermeye bu düğün, aranan fırsatlardan bir fırsattı.

Henüz denizaltı nedir bilmeyen dünyâya, Türk bahriyelilerinin plânını çizip tezgâhlarında hazırladıkları dev cüsseli timsah, bunlardan biri değil miydi? Uzun müddet suyun altında dolaştıktan sonra, birden denizin üstüne çıkıveren bu iri hayvanın ağzından sırtına fırlayan köçekler, seyredenleri keyifli bir dehşete düşüren mârifetlerini göstere göstere süzülüp gitmeyi başarmışlardı.

Günün birinde bu ince hesaplı icatları bir harb âleti olarak kullanır olan Garb'ın karşısında, bizim, eğlence ve zevk icatçılığından öte geçememiş olmamızda Garb'ın el ele vermiş ablukacılığının payını da düşünmek yerinde olur.

Denizlerin altında timsah yüzdüren Türk mühendisi, bilgisini bir harb sanâyîi zemînine getirip, denizaltı gemileri yapamamışsa, kendi kabahatinin yanında o müşterek düşmanın engelleyiciliğine de pay vermek gerek.

Yine Türk mühendislerinin hazırlamış oldukları eğlence fişekleri de o devrin, hesapla estetiği biraraya getirmiş hünerleri arasında sayılabilir.

Gecelerin yüzüne türlü resimler çizerek, şavkları ile göklerin eteklerini tutuşturan, bu çeşitli havâî icatlara ne isimler verilirdi : Çadır fişeği, püskürme fişek, ok fişeği, ejder fişeği, koç fişeği, kestâne fişeği, sandûkî fişek, bahri fişek ve daha adları sanları sayılıp sıralamakla tükenmeyecek niceleri... Hava da tâvus kuyruğu gibi açılan, fıskiye gibi dağılan, koç gibi döğüşen, ok gibi atlayan bütün o icatlardan bugüne ne kaldı? Bütün o israf edilen bilgi, hüner, varlık, dirlik, keşke gündüz yüzü geceler meydana getireceği yerde, devletin karararı ikbâli üstünde parlara, güneş olup o zulmeti aydınlatsaydı ya...

Teşkilâtçılıkta hemen de benzeri bulunmayan devlet, hangi işe kalkmıştır da dünyâya parmak ısırtmamıştır?

Düğünün merkez noktası Okmeydanı ise de çevresinin bir ucu da Kâğıthâne ve Cendereboğazı'na sarkacaktır. Bu iş için iğreti bir şehir kuracak olan vazîfeliler ise öylesine tuttuklarını koparan tecrübeli kimselerdir ki plânladıkları herhangi bir keyfiyet gibi, bu işi de kıl kadar aksamayan bir düzen ve hesap içinde yürütür olmuşlardır.

Öyle ki, düğün şehrini hazırlayanlardan Defterdar İbrâhim Efendi, Süremîni Halil Efendi, yeniçeri ağası, topçubaşı, sipah ağası, silâhdar ağa, cebecibaşı, mehterbaşı, müsterek ve kendi kendine işlercesine yürütülen bir gayretle, muvakkat şehrin ve çadırların yerini kararlayıp hazırlamış, böylece de, Türk teşkilâtçılığının yeni ve şâhikalaşmış bir örneğini daha târihe mâl etmişlerdi.

Şeyhülislâm, sadrâzam, nakîbüleğraf, hâcegân, kadîaskerler, müderrisler, arz ağaları, yeniçeri ağası, ocak ağaları, sefirler, defterdar efendi, divan hocaları, atıcılar, kahve, şerbet, buhur, gülab, cerrah, sâzende, hânende, rakkas, oyuncu ve daha nice sıradan memur ve halka mahsus çadırlar, ikişer direkli çergilerle devletin itibârına uyar ölçüde kurulan bu şehir, nihâyet muhteşem bir alayla gelen pâdişâha bayram merâsimi

tertibî üzere yapılan tebriklerle düğün eğlence ve ziyâfetleri de başlamış olur.

Böylece de günler ve haftalar geçedursun, bir zevk ve safâ tûfânı başından aşan şehir halkı yorgunluktan külçeleşmiş olarak başlarını yastıklarına koydukları zaman da, yeni bir eğlencenin düşünüyormek ister.

Ama bugün, değil o çenk ve çeğânelerin gökleri tutan heyheyleri, çayırlarında bayırlarında düğün kazanlarının kaynadığı, ziyâfet tablalarının donatıldığı şu vâdide, artık ne bir ses var ne de bir kimse...

Yanlış söyledim. İlerideki kır kahvesinin çardağı altında orta yaşlı kıranta bir kimse var. Herhâlde kahveci olacak.

Beş on dakika mola verip dinlenmek üzere o tarafa doğru gidiyoruz.

Yaşlı adam, kırmızı kuşağı, gümüş kösteği, Rumeli kesimi kıyâfeti ile kahveciden ziyâde bir âbideye, canlı bir heykele benziyor. Vakur ve ciddî. Sanki kır kahvesi işleten bir kimse değil de, hücûm emri vermeye hazır, gün görmüş eyyam sürmüş bir uç beyi, bir akıncı...

Bizi, konağına misâfir gelmişiz gibi, çardağın altına buyur ediyor ve kendisi de bir iskemle çekip karşımıza oturuyor. Oturmamızla da, müşterek hâfızalarda saklı müşterek dertlerin yakası açılıyor.

Rumeli ile başlayan Rumeli ile devâm eden ve Rumeli ile biten acılı ve acıklı bir sohbetten sonra, nihâyet kahveci bir rüyâdan uyanırcasına kendine geliyor ve (a) harfini (h) olarak değiştiren tatlı bir Rumeli telâffuzuyla: — Kahve mi, çay mı, hayran mı istersiniz? diye soruyor.

Kan kokan ıztıraplı hâtıralar arasına yiyip içecek bir şeyler karıştırmak hiç de hoş değil. Ama, ister istemez kahvelerimizi içip kalktıktan sonra, bu defâ da kahvelerin bedelini almamakta direnen o heybetli Rumeli ağası ile aramızda mücâdele başlıyor.

Biz borcumuzu vermek karârında ne kadar haklı isek,

kahveci de, almamak karârında o kadar haklı. Nitekim, yüz çizgilerinden dökülen bir elem ve hüznle: — Beyim, diyor, bu işler bize göre değil. Biz, efendi milletiz. Vaktiyle bunları, tebâmız olan adamlarımız yapardı. Şimdi onlar efendi oldu, biz uşak. Onuştan kahırlanıyorum. Elimiz vermeğe alışıktır, almaya değil...

Çok sayılmaz, birbuçuk iki asır evveline kadar, haftalar süren düğünler dernekler kurup komşu devletlere kadar dâvetiye çıkaran bir milletin evlâdı gülüp eğlendiği, saltanatlar sürüp şadmanlık eylediği aynı toprağın üstünde bugün fakir ve zebun yaşamakta olsa, çiftini çubuğunu, hanını mâlikânesini, bağını bostanını, hülâsa varını yoğunu koyup nafaka peşine düşmüş bulunsa da, ikrâmının karşılığını reddettiren rûh asâletini, ecdad yâdigârı bir hazîne gibi, üstüne titreyerek hâlâ elinde tutuyor.

İhtiyar ve yoksul kahveciyi, târihinden, ırkından ve imânından gelen bu millî asabiyetinde haklı görmemek mümkün mü?

İsimsiz Kıt'alar

Zemzem gibi son âteşi gözlerim artık;
Son şarkımı hasretle bitirmekteyim artık;
Gel kalmadı hiç korkulacak bir şeyim artık;
Son şarkımı hasretle bitirmekteyim artık.

Fâruk Nâfiz Çamlıbel

NIHAD SÂMÎ BANARLI'NIN KALEMİNDEN YAHYÂ KEMÂL'LE KONUŞMALAR

Park Otel

Rindliğe ve İlimde Lâübâliliğe Dâir

12 Ağustos 1953 çarşamba akşamı; çok muztaripti; üzgün ve düşünceliydi :

— Hayrola üstâd, dedim.

Ankara'da bir doçent bir antoloji hazırlamış, Yahyâ Kemâl'den de 30 şiir almış... daha mühimmi bu şiirlerden bir kısmını da yanlış yazmıştı.

— Milletime birkaç mısra bırakacağım; onları da profesörlerimiz yanlış okuyacak diyordu.

— Üstâdım dedim; üzölmeyiniz! Bunlar küçük şeyler; eserleriniz doğru olarak basılınca herşey düzelir.

— Evet ama dedi, insanı rahatsız eden bu küçük şeylerdir; insan bir dağa çıkıp oturabilir ama, iğne üstüne oturabilir misin?

Ve üzgün bir sesle ilâve etti :

— Rindlerin Hayâtı'nı yazdım; Rindlerin Akşamı'nı, Rindlerin Ölümlü'nü yazdım; fakat rind olmak müşkül şey; kendim bir türlü rind olamadım.

İbrâhim Hakkı'ya Göre İnsan Kalbi¹

Prof. Dr. M. Kaya BİLGEGİL

Muhterem bakan, aziz meslekdaşlarım, değerli müsâfir-ler!..

Takriben on günü mütecâviz zamandan beri Hasankale-si'nde, Erzurum'da, İbrâhim Hakkı'yı anma merâsimleri tertib edilmektedir. Çeşitli sebepler yüzünden bunların hiçbirisine katılmak fırsatını bulamadım.

Değerli Kültür Bakanı Rıfki Danişman aynı mevzû üze-rinde benim bir konferans vermemi tensip buyurmuş. Böylece bu gün huzûrunuza çıkmış bulunuyorum. Atatürk Üniversitesi mensûbu arkadaşlarım, Erzurumlu dinleyicilerim, bu konfe-ransında diğer konuşmalarımdan farklı bir usûle baş vurdu-ğumu göreceklersiniz: İbrâhim Hakkı Hazretleri'nin azameti; benim irticâli bırakıp söyleyeceğim her sözü önceden yazma-yol açtı. Bu itibarla sık sık kâğıtlarıma bakmak zorunda kalmam ihtimâlini düşünerek, hemen şimdiden affınızı ricâ ediyorum.

Hasankalesi'nde doğup, babası Şeyh Osman Efendi ile bir-likte Erzurum'a muhâceret eden, burada Hâzık Muhammed Efendi'den naklî ve akli ilimleri öğrenen, önce Tillo'da Kâdiri ve Nakşî Şeyhi, aslen Üveysî İsmâil Fakirullah'dan feyz alıp

1 4 Temmuz 1976'da Erzurum'da verilen bir konferansın metni.

kendisine dâmâd olan, sonra da onun halifelğine kadar yükselen İbrâhim Hakkî, 1772 de ölürken, İsmâil Fehmi adlı te'lifat sâhibi bir evlât, Halil ve İbrâhim adlı te'lifat sâhibi iki halife bırakmış bulunuyordu; ki bu ikinci halifesi, Ilıca civârında medfundur.

Bursalı Tâhir Bey, **Osmanlı Müellifleri**'nde bu zâta âit otuz dokuz eser ismi sıralar: Bunlar, türkçe, arapça, farsçadır; bâzan da aynı eserde her üç dilin birlikte kullanıldığı görülür.

Mutasavvıf, şâir, -tuhaf bir tesâdüf, Fransa'da fikir hayâtına ansiklopedistlerin hâkim olduğu bir devrede- ansiklopedist olan İbrâhim Hakkî'ya dâir, son anma merâsimlerinde kalabalık karşısında söylenebilecek şeylerin hepsinin söylenmiş olacağını tahmîn ediyorum. Bir edebiyat hocası olarak da, sekiz veya dokuz yıl önce, Hasankalesi'nde -zannediyorum, bu anma merâsimlerinin ilkinde- onun DÎVÂNından bahsetmiştim. Şimdiki konuşmamın mevzûu, İBRÂHİM HAKKÎ'YA GÖRE İNSAN KALBİ olacaktır. Hareket noktam, MÂRİFET-NÂME'dir; Yüksek huzûrunuz, bu hususla ilgili dağınık notlarımı birleştirme fırsatını verdiği için bahtiyârım.

İbrâhim Hakkî, insan kalbini çeşitli yönlerden öger; hattâ kendisinden yüzyılı mütecâviz bir zaman sonra, başka bir yerde Bergson'un hads yoluyla söyleyeceği bâzı hususları kitap ve sünnete dayanarak müphem bir sûrette söyler. Mârifet-nâme sâhibine göre insan kalbi, herşeyden önce **mevzû-ı füyûz u irfandır**. Bu vesile ile kalb ve insanla alâkalı bir hayli âyet sıralar. Bunlardan birkaçının meâline göz atalım. Bunları zikrederken hangi sûreden alındığını işâret etmemiştir. Meâllerini vereceğimiz için **Kur'an** fihristine dayanarak yerlerini de bildirelim :

Kalb, herşeyden önce Allâh'ın insana teveccüh yeridir. Feyiz menbaı olması da, buna bağlanabilir. Bu hususta **Ke-lâm-ı Kadîm**'den şu meâlde bir lâfz-ı celil naklediyor:

Bilin ki Allâh'ın kişi ile kalbi arasına gireceği şüphesizdir (Enfal Sûresi, Âyet : 24).

İnsanlara bâzı uzuvlarla birlikte kalbin verilmesi, onların şükretmeleri içindir :

Allah sizi analarınızın karınlarından, kendiniz birşey bilmiyorken çıkardı. Size şükredesiniz diye kulaklar, gözler, gönüller verdi. Tâ ki şükredesiniz (En-nahl Sûresi, Âyet: 78).

Kalb, bir sıdk yeridir :

Onun gördüğünü kalb, yalan çıkarmadı (En-necm Sûresi, Âyet: 11).

Kalbin yüceliği, ona Allâh'ın rûhunun nefhedilmiş olmasındandır :

O, yarattığı her şeyi güzel yapan, insanı yaratmaya da çamurdan başlayandır. Sonra, O, bunun zürriyetini hakir bir suyun meydâna getirdiği nutfeden halketmiştir. Sonra onu düzeltip içine (kendi) rûhundan üfledi (Es-secde Sûresi, Âyet: 7, 8 ve 9).

Bu itibarla, şüphesiz Allah onların sînelerindeki bütün özü hakkiyle bilicidir. (Âli İmran Sûresi, Âyet: 119).

Mârifet-nâme, kudsi hadislerle kalbe dâir sarih fikirler getirir. İnsan gönlü; yerlerden de, göklerden de yücedir :

Beni yer yüzüm ve gök yüzüm alamadı. (Fakat) takvâ sâhibi, yumuşak huylu, alçak gönüllü mü'min kulumun kalbi almıştır.

Eğer insan, iç dünyâsında seyâhate çıkabilirse, ilk anda Tanrı Taâlâ ile karşılaşacaktır :

Âdem oğlu, iç dünyânda seyâhate çıktığında ilk adımda beni bulacaksın.

Fakat dış dünyâya yöneliş, kişinin Rabbi ile de irtibâtını keser :

Âdem oğlu iç dünyâsında yolculuğa çıkmaktan alıkonunca dış dünyâ yolculuğuna mübtelâ olur ve benden de sâdece uzaklaşır.

İnsan kalbinde bir ışıktır; bu ışıktaki da Cenâb-ı Rabbi'l-âlemin bulunur :

Âdem oğlu, şüphesiz ki bedeninde bir et parçası, bu et par-

çasında bir kalb, bu kalbde bir ruh, bu ruhta bir gizlilik, bu gizlilikte bir ıfık ve bu ıfıkta da Ben varım.

İnsan, büyük saâdete ancak kalb ü dille Allâh'a gitmek sûretiyle kavuşabilir :

Kulum, bana kendini getirirsen sana rızâmı veririm. Eğer bana kalbinle gelirsen cemâlim ve (visâlim) senindir.

Hak Taâlâ, insanın ancak kalbine ve niyetine bakar :

Âdem oğul(ları), ben sizin şekillerinize ve güzelliğinize ze değil, kalb ve niyetlerinize bakarım.

Yazık ki, insanın kalbini perdeleyen alâkalar, orada hâildir :

Eğer dünyâ sevgili âdem oğlunun kalbinde olmasaydı, göklerin büyük mülk ve saltanatına bakardı. Âdem oğlunun gönlünü perdeleyen sebepler olmasaydı, ebediyyen beni kalbine çok yakın bulurdu.

Kalble Allâh'a gitmenin yolu, her şeyle alâkayı kesmektir:

Âdem oğlu, Hazret'imın huzûruna girmek isteyen mal, mülk, makam, melekût ve ceberûta iltifât etmesin. Bunlardan birine rızâ gösteren Hazret'imın huzûrundan koğulmuştur. Çünkü mîrac, benden başkasından yukarıya sıyrılmak ve benimle buluşmaktan hoşlanmaktır. Cennet, cehennem, sevap ve günâh için yaratmadığım, sırf bana mahabbet için yarattığım kullarım vardır. Bunlar visâl ışığıyla yanıp tutuşan bekâ ehlidir.

Bu visâl, birçok şeyden yüz çevirmeğe bağlıdır :

Âdem oğlu! Dünyâdan yüz çeviren mutlaka âhirete yönelir. Âhiretten yüz çeviren mutlaka bana yönelir. Bana yönelen mutlaka cisimden rûha, ruhdan sırra ve nihâyet bana ulaşır.

İnsanın bulunduğu her yerde Allâh'ı bulmasının yolları vardır :

Bu kudsi hadislerden biri de şu meâldedir :

Kulum, ben senin içinim. Sen kimin içinsin? Ben seninle yim. Sen kiminlesin?

İbrâhim Hakkı Hazretleri, «kalb» yerine zaman zaman «dil ü can», «dil-i insan» terkiplerini de kullanıyor. Mârifet-nâme sâhibine göre, kalbin bir vasfı da **mahall-i mârifet-i Yez-dân** olmasıdır. Allâh'ın insan kalbine kurbiyeti hadislerle de müjdelenmiştir. Bu vesîle ile de, Resûl-i Ekrem'in birçok güzel sözleri zikrediliyor. Bâzılarının meâlleri şöyledir :

Mü'minin kalbi arz ve semâdan daha vâsîdir.

Çünkü yine bir hadîs-i şerîfe göre :

Mü'minin kalbi, Allâh'ın evidir.

Kalb, rü'yet ve temâşâ kudretine sâhiptir. Neleri gördüğü, Hazret-i Peygamber ağzından şöyle haber veriliyor :

Bir mü'min yoktur ki, onun dört gözü olmasın : İki gözü başındadır ki, onlarla umûr-ı zâhireyi görür; iki gözü kalbindedir ki onlarla umûr-ı gaybiyeyi müşâhede eder. Pes Hak Taâlâ, bir abidine hayır murâd eylese anın kalbinde olan basîret gözünü açar.

Bu hususla ilgili başka bir hadis de zikrediliyor; burada açık bir tecellî fikri vardır :

Bir mü'min yoktur ki, onun kalbinde kenz-i gayb olmaya; Hak Taâlâ âlâ ve garâib-i kibriyâsını ona gösterir.

Yine bir hadîs-i şerîfe göre, **mü'minin kalbi, Allâh'ın arşıdır.**

İlham, kalbe vâkî olur. Hazret-i Peygamber, îman sâhiplerine gelecek ilham için şöyle buyurmuştur :

Allâhü Taâlâ, mü'minlerin kalblerine hayrı ilhâm eder.

İnsan fiil ve hareketlerine gâye çizmek için, hayrı şerden tefrik eden kalbin sesini dinlemek lâzımdır; ancak o ses, insanı dalâletten kurtarır. Mârifet-nâme'de bu husûsa dâir şöyle bir hadis meâli veriliyor:

Bir emri işlemek murâd eyledikte kalbinde istiftâ kıl. Eğer kalbin sana fetvâ verdiyse, yâni ol emre hâhiş ve ikbâli olduy-sa, ol emri işle. Zîrâ ki, anda hayır vardır; kalb anınla mut-

maîn olur ve şer vardır ki, kalb anınla mütereddid kalır. Eğer-
çi sana nâs anınla fetvâ verirlerse de anı işleme.

İrfan feyzinin, mârifetu'llâhın mahalli sayılan, âyetlerle, kudsi hadislerle, hadislerle böylesine öğülen kalbin künhü, mâhiyeti nedir? Bundan sonra, İbrâhim Hakkı, isimlerini bildir-meksizin, «ehlu'llah» diye vasıflandırdığı ulu kişilere atıflarda bulunarak mes'elelere girecektir.

**Mârifet-nâme'de kalbin mâhiyeti hakkında söylenen söz-
ler; onun umûmiyetle Allah'la ilgisi etrâfında toplanmakta ve
bir takım mecâzî lâfızlara sokularak ifâde edilmektedir: Me-
selâ, nazar-gâh-ı Mevlâdır. Yâhut, kalb-i insan, bâb-ı Rahman'-
dır ki, kul, Mevlâsı huzûrunda duracak mekândır gibi. Bâzan,
«kalb» yerine «gönül» kelimesini de kullanan müellif, gönül
emîr-i bedendir... diyor. Tâkibedelim : Gönül levh-i kudrettir
ve nukûş-ı akl ü mârifettir. İbrâhim Hakkı, onun zâhiri ile bâ-
tınını farklı görüyor : Gönül sûrette nokta-i süveydâdır ve mâ-
nâda menba-ı rûh-ı nazargâh-ı Hudâ'dır. Gönül, bir lâtife-i
Rabbâniyedir ve mâdeni bu nokta-i cismâniyedir. Gönül, bir hil-
katin aslıdır ve onun şânı mahabbettir. Büyük âlim, bu nok-
tada «gönül»le «kalb» arasına ince bir ayrılık koyuyor : Mâri-
fet-nâme sâhibine göre, gönülde kendini gösteren mahabbet,
muâmele-i kalbe intikâl edecektir. İstiâreler şöyle sıralanıyor:
**Kalb, mâden-i îmandır ve fuâd menba-ı tevhîd-i irfandır. Kalb,
makâm-ı huzurdur ve fuâd nedîme-i nurdur. Gönül sermâye-i
kabûldür ve ilââhiri.****

İbrâhim Hakkı Hazretleri, kalbi üçe ayırmıştır; bu tasnifte
kalbin bekleyiş dereceleri esas alınıyor :

1. Kalb-i muntazır-ı atâ,
2. Kalb-i muntazır-ı rızâ,
3. Kalb-i muntazır-ı likâ.

**Mârifet-nâme'den, sâhiplerinin husûsiyetine göre de, kalb
çeşitleri çıkarmak mümkündür : Buna göre, gâfilin kalbi, dün-
yâ ile dir; zâhidin kalbi, ukbâ ile dir; ârifin kalbi Mevlâ ile dir.
Müellif; dünyâ ile olan gönlü, hâ'ib, ukbâ ile olan gönlü, zâ'ib,
Mevlâ ile olan gönlü de tayyib sayıyor.**

Eserde bütün bu vasıflar sıralanırken, yer yer yapılacak işlere de temâs olunmuştur. Mâdem ki kulların kalbi, Allâh'ın nazar-gâhıdır; onu, mâsivâdan temizlemek, her tâatten evlâdır.

Kalb, ne gibi hâlleri arzeder? Hâsiyeti nedir? İbrâhim Hakkı'nın eserinde bu suâllerin cevaplarını da bir takım benzetmeler içinde bulmak mümkündür. Tabîatiyle bu benzetmelerin çoğu, bâzı yönleriyle tasavvuf remizlerinden gelmektedir. Ona göre gönül, hâl ve ilhamların gelip gittiği bir kubbe gibidir. Diğer yandan Mârifet-nâme sâhibi, onu dikilmiş bir hedefe benzetir; öyle bir hedef ki, her yönden gelen oklarla delik deşik olmuştur. Üçüncü bir müşebbehünbih, âyinedir; öyle bir ayna ki, bütün sûret ve şekiller, kendisine çevrilmiştir. Bir cümleyi de aynen müellifden nakledelim : **Gönül bir lücce-i tayyibe-i tâhiredir ve mecmâ-ı enhâr-ı havass-ı bâtına ve zâhiredir** : Müellif, bu nehirler teşbihini başka bir yerde daha tekrâr eder. Gönül, her hikmetin kaynağı, her san'atın üstâdıdır. Asıl uyanıklık kalb uyanıklığıdır; onsuz yalnız gözün uyanması, insanı tebâha götürür. Kalbin neşâtı, melâli, ikbâli, idbârı vardır : Beden gibi melûl olan gönül; zarâfetle vasıflanacak hikmetlerle neşat bulur ve kalb açılır. Neşât ü ikbâliyle başlayacak işler, **umûr-ı hoştur**. Fakat melâl ü idbârıyla bulunan işler; menfaat ve lezzetten boştur. Kalblerin içleri, gayıpların sırlarını anlamağa yakın yerededir. Müellif, oruçları sayarak kalbe de bir oruç tâyîn ediyor: Ona göre, **sıyâm-ı batn, şarâb ü taamdandır; sıyâm-ı lisân, lâzımsız kelâmdandır; sıyâm-ı kalb, efkâr ü evhamdandır**. Ancak kalbin rûsûmu da vardır : Bu ise, **âdet-i kirâmdandır**. Mâsivâdan boşalmış olan gönül; zevk-i huzûr-ı Mevlâ ile dolar.

İbrâhim Hakkı Hazretleri; beden gibi, kalbe de hasseler isnâd ediyor : Cismin, havass-ı zâhiresi vardır ki, onlarla âlem-i şehâdeti idrâk eder; kezâlik kalbin dahî havass-ı bâtınası vardır ki, onlar ile gaybı idrâk eder. Zîrâ kalbin gözü vardır ki, anımla umûr-ı gaybiyeyi müşâhade eder ve sem'i vardır ki anımla kelimât-ı ehl-i gaybı istimâ eder ve kuvvet-i şammesi vardır ki anımla revâiyih-i gaybiyeyi istişmâm eder ve kuvvet-i zâikası vardır ki, anımla halâvet-i îmânı ve taâm-ı ır-fânı ve lezzet ü mahabbet-i cânı zevk eder. Nitekim hiss-i

lems, beden cemî-i âzâsındandır; kezâlik cevher-i akl, merteb-i kalbin lemsi mesâbesindedir; kalb anın vâsıtasıyla mâkulât cümlesinden müstefid olur. İleride ve başka bir ülkede adı Bergson tarafından hads (= intuition) konulacak olan bu derûnî haber merkezleri hakkındaki sözler, bunlardan ibâret değildir: Kalbe âit iç hasselerin ruhlar âlemine açılması, bedene âit zâhirî hisselerin cisimler âlemine kapanmasına bağlıdır. Kalb içindeki hasselerin yolları açıldığı vakit mânevî bir tebdil meydâna gelir.

Mârifet-nâme sâhibine göre, gönül, her ne kadar melekût âleminin ser-çeşmesi olmuşsa da, kaynak kapalı bulunduğundan dış dünyâyâ açılan hasselerin kûdûretiyle dolmuş, müteaffin hâle gelmiştir. Bu yüzden de, gözenin yolları açılıp temizlenmesi gerekir. Bundan sonra kalbe bahr-i Ahadiyyet'ten hikmet dolacak ve o gönül de, **menba-ı envâr** ve **mahzen-i esrâr** olacaktır.

Akl iki çeşittir: Akl-ı maâş, akl-ı meâd. Akl-ı maâş, dünyâ işleri ile ilgili idrâktir. Akl-ı meâd, âhîret ve asla dönüş irfânîyle ilgili idrâktir.

İbrâhim Hakkî'ya göre akıl, kalbin cevheridir. Bu yüzden de, **Mârifet-nâme**'nin akl-ı meâd ile ilgili sözleri, kalbin cevherine taallûk etmektedir. Büyük müellif, aklı öğerken, **Habîb-i ekrem sallâllahü Taâlâ aleyhi ve sellem** buyurmuştur ki **Hak Taâlâ ibâdını tezyîn eylediği ziynetlerin ahseni**, akıldır diye söze başlıyor. Bu vesîle ile Hazret-i Dâvud'un da bir sözüne yer veriliyor; bu peygambere göre, **akıl**, **insana** her nesneyi unutturup, onu **mârifet-i Hakk'a nâil eder**. Bundan sonraki sözlerini **ehlullâh** olan kimselere bağlamıştır. Böylece **akıl fâniden** ayrılma, **bâkiye** bağlanmadır. Akıl, nefisle de mukâyese ediliyor: İbrâhim Hakkî'ya göre birincisi **zeyn**, ikincisi **şeyndir**. Başka bir mukâyese de, ihtiraslardır: **Akl şifâdır, hevâ şekâddır. Aklın şânı** hakkında da, **teslim ve tâattir** diye bir hüküm vardır. Allah, bir kulunu sevdiği zaman ona sıra ile üç şeyi ihsân eder: Bunlar, **kalb-i selîm**, **hulk-ı kerîm**, **akl-ı kavîmdir**. Akıl, fitrî bir nurdur; hikmet nurlarını iktibasla ışığı artar. Akıl, **nefsi şehvetler**, **kalbi şüpheli nesnelerden** korur; rûhu halka nazardan men eder. İnsan kalbinin hayâtı, akıldır. Akıl,

kendi sâhibini ateşlere yakmaz; pes akılla bu sûret-i kalbden sarây-ı kalbe duhûl eden cihân-ı fânîden geçüp cihân-ı cânî bulur.

Mârifet-nâme'de insan aklının menşei, ruhların mabdei olarak akl-ı külden bahsediliyor. Bu, ayrı bir mevzû olduğu için, konferansımız dışında kalacaktır.

Ancak kalbin cevheri olarak aklın bu husûsiyetleri bilindikten sonra, tekrar bahsimize dönebiliriz.

Kalbin fazl u kemâli ve tavırları hakkında da **Mârifet-nâme**'de bilgi bulmak mümkündür. Bunlar, şimdiye kadar sıralanan husûsiyetlerinin birer neticesi olduğu için üzerlerinde durmayacağım. Fakat İbrâhim Hakkı'nın kalbin ıslâhı üzerindeki ısrârı, **Mârifet-nâme**'de yer alan bir hadis meâlini nakletmemi sebebiyet veriyor: **Beden-i insanda bir pâre lahm vardır ki, kaçan ol ıslâh olsa cemî beden ıslâh olur. Kaçan ol fâsid olsa cemî beden fâsid olur. Ve âgâh oluruz ki, ol kalb-i insandır.**

İbrâhim Hakkı, irfan tâlipleri için insan kalbinin hakikatını ve bunun rûh-ı revanla alâkasını bilmek zarûretinden bahsettikten sonra; sevdâ noktasına geçer. O, **mahall-i süveydâdır** ve yüreğin merkezindeki bu **nokta-i süveydâ matlâ-ı şems-i tâbandır**: **Ervâh-ı cihan** ve **âlem-i insan** ve **mir'ât-ı nokta-i kübrâ** olan ve **cinan** ismi alan süveydâ, insan rûhunun mebdedir; kendisine beden ikliminin sultânı, can taallûk eder; bu da **nefs-i nâtıkadır**. Müellif, süveydâ denilen noktayı, **halife-i akl-ı küll** diye tavsîf ediyor. Bu noktanın büyüklüğü, şânı, görünüşünde değil, sırr-ı istivâsındadır. Bu sır, beşeriyetten geçip melâike makâmına erenlere nasîb olmuştur. Süveydâ; ec-sâm, eşkâl ve levnden sâde, bir fert ve mücerret noktadır. **Akl-ı meâd**, bu noktanın eseridir. Zîrâ bu mücerret nokta, **akl-ı evvel** ve **rûh-ı ekmel** olan **nokta-i kübrânın mukâbilinde mir'ât-ı kâmil** ve **mazhar-ı tamdır**. Nasıl **nokta-i kübrâ-yı cihan**, her an devamlı sûrette **hurûf-ı mürekkebât ü mevâlid izhârından hâlî kalmazsa**, süveydâ da, gece gündüz **hurûf-ı havâtır izhârından kesilmez**. Zîrâ **rûh-ı hayvânî** uykuya vardıkta ve bedene âit hasseler, **muattal kaldıkta**, rû'yâ gören, uyku bilmez ve **muattal kalmaz süveydâdır**. Bunun-câizse «tenzîhî» tâbiri-

ni kullanacağım- bir hâli de, gündüz, efkâr ile ef'âl icâdından fâriğ olmamasıdır. Düşünce ve rü'yânın mûcidi olan süveydâ, lübb-i libâb-ı havass u kuvâdır : Bî-hurûf-ı esvât ile zuhûr eden kelimeler, o noktanın harfleri olan havâtırın kuşûr ü zu-rûfudur. Bu nokta, mânânın güzel dimâğıdır. İnsan bedenindeki hasseler, onunla aydınlanır. Zîrâ, beden her mevzîinde bir başka idrâk; başka fiil ve başka isimle kendi maslahatını görmektedir.

Her nesnenin tabîatı iktizâsı, zevk ü sürûru ve lezzet ü huzûru vardır. İnsan kalbi de, mârifet-i Yezdân ile izzet ve lezzet bulur; Rahmân'a mahabbetle iki cihanda saîd olur.

İnsan kalbinin kendi âlemine dönmesi, her şeyden ehemdir. İnsanın, iftirâkıyla mahzûn olduğu aslıyla mülâkatı bu âlemde mümkün olur. Böylece kendi âleminde fenâsız bekâya ve cefâsız ve şüphesiz irfâna ve diriğsiz cemâle ve nihâyetsiz devlete nâil olur. Esâsen insanın ahlâk-ı zemîmeden kurtulması da, gönülden içerü kendi vatan-ı aslîsine teveccüh kılmasına bağlıdır.

Ehlullâh'a göre, süveydânın sırr-ı istivâsı, hakikat-ı insâniyedir; o da, rûh-ı revândır. Allâhü Taâlâ, Kur'an-ı Kerîm'de ve yes'elûneke ani-rrûhi -kuli-rrûhu min emri Rabbî ve mâ ûtitüm mîne-l'ilmî illâ kalîlâ buyurmuşlardır. Bu nazm-ı celîlin mânâsı şöyledir : Sana rûhu sorarlar. De ki, ruh Rabbi'min işi (cümlesi)ndendir. Zâten size az bir ilimden başkası verilmemiştir. Demek ki, insan rûhu, rabbânî bir emirdir. Bu «emr»i Mârifet-nâme sâhibi, bir hayy-ı müdriktir ki, gayra hayat ve idrâk itâ edici bulunmuştur diye anlatıyor. İbrâhim Hakkî'ya göre, bu «emr»in makam ve merkezi, süveydâ denilen noktadır. Süveydânın sözünü ettiğimiz eserde şu teşbihle anlatıldığını görüyoruz: O, iki yüzlü bir müdevver ve mücellâdır; âlem-i gayba ve âlem-i şahâdete müteveccih halk olunmuştur. Eğer bu âyîne saykal olsa, anda envâr-ı gayb zâhir olur ve esrâr-ı meânî anda sûret bulur. Bu vesîle ile büyük âlim sözüne şunları ilâve ediyor : ... Her bir lisânın derûnunda bu âyîne mutasavver iken cehl ü gaflet jengiyle ve gazab u şehvet cengiyle ve hubb-i dünyâ rengiyle ol âyîne mükedderdir ve anın saykal u cilâsı ve safâ vü incilâsı ilm-i hakikatle ve

itbâ-ı şeriatle ve nazar-ı ibretle ve hilm ü iffetle ve zühd ü tâatle ve zikr ü fikretle olduğu emr-i mukarrerdir. Pes bu müdevver âyinedir ki, mir'ât-ı vücud ve kâbil-i feyz-i mâbud ve merkez-i emr-i mâhuddur. Şu hâlde, «min emr-i Rabbi» lâfz-ı celîlinin merkezi, bu ayna oluyor. Ancak bunun keyfiyeti, ketmedilmiş bir sır olarak kalıyor; bu sır da yalnız ehlullah katında bilinmektedir. Mârifet-nâme'de ehlullah da, şu sözlerle anlatılıyor : Ehlullah, ol kâmilidir ki, nefsi tevâzûla hâk ve kalbi mâsivâdan pâk beytullah olup, insana «şah damarından yakın»lık işaretinden âgâh olmuştur. Buna göre, kalb, kurbiyet makâmını sağlıyor. Esâsen, Hazret-i Peygamber'in kavline göre de, mü'minin kalbi, Allâh'ın evi değil midir? Bu evde sâhibinden başka kimse bulunamaz. İnsan kalbi, bu vasfıyla bütünü ehemmiyet taşımaktadır.

Mârifet-nâme sâhibine göre kalbin bir vasfı da, her feyz için kavs-i nüzûl ve kavs-i urûcun devir noktası olmasıdır. İbrâhim Hakkı Hazretleri diyor ki, eğerçi kalbin mahalli bu lâhm-i sanavberîdir, (yânî kozalak şeklinde et) lâkin kendi mahall ü mekândan ve uyûb ü noksandan berîdir, eğerçi kalbin libâsı nâsûtîdir; lâkin kendi lâhûtîdir. Çünkü kalbin hayâtı rûh-ı izâfîdir: Pes bu cevâb-ı sâfi, kalb için kâfidir.

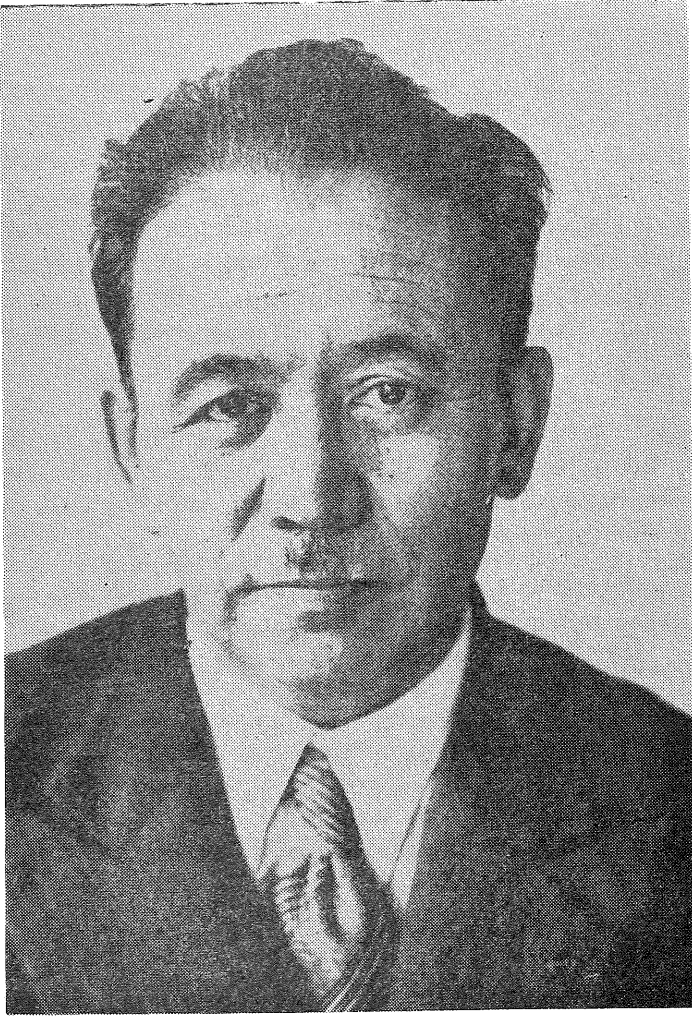
Bundan sonra, yine İbrâhim Hakkı'nın şu mısırâmı okuyabiliriz :

Var iken dilde bu devlet feleğe yok minnet

Sözü, şöyle bir hülâsa ile bitirelim :

İbrâhim Hakkı, tasavvufî bir görüşle, insan kalbine büyük bir ehemmiyet vermiştir. Çünkü o, âzam-ı ekvandır; Yezdân'a âit feyzin feyyâzıdır; iki cihânın berzahı onda toplanır; can âleminin gülistanıdır; cemâlin aynasıdır; ilim ve irfânın hazinesidir; lûtf u ihsan deryâsıdır; Allâh'ın evidir. İnsan, onu, onda nefsinin bilmekle mârifetullâha kavuşacaktır.

Dinlemek husûsunda gösterdiğiniz sabra teşekkürle sözümü bitiriyorum. Merhûm için, Tanrıdan rahmet niyâz ederim.

ABDÜLKADİR İNAN (1889 - 1976)

Kendisinden yazı istenmek üzere yazılan mektuba verdiği (28.12.1973) cevâbın, hastalığından ve yaşının seksen altıya ulaştığından bahsettikten sonra, mecmûa hakkındaki düşüncesini gösteren kısmı :

... Ara sıra eskiden yazmış olduğum ufak tefek şeyleri neşredebiliyorum.

«Kubbealtı» mecmûamıza yarayacak bir şey bulamıyorum. Cenâb-ı Hak yine bir müddet ömür ve sağlık verirse «Kubbealtı» dergisinde hiç olmazsa bir yazımın çıkmasını arzu ediyorum.

ÖLENLERİMİZ:

ABDÜLKADİR İNAN

(29 Kasım, 1889 — 1 Ekim, 1976)

F. A. TANSEL

Memleketimiz, Türkoloji'nin hemen hemen bütün kollarında eserler veren, eşine az rastlanılır büyük bir ilim adamını, Abdülkadir İnan'ı da, 1 Ekim, 1976'danberi kaybetmiş buluyor. Onun yarım asırdanberi sürüp giden, sağlam temellere dayanmış köklü çalışmaları, yalnız Anadolu'yu değil, bütün Türk sâhalarını içine almakta idi; bu yüzden, onun yokluğu, memleketimiz kadar, Türk dünyâsı için de büyük kayıp sayılır.

Sibirya demiryolu çevresindeki Çelebî Başkurtları'ndan Ulu Katay Boyu'nun Gâzî Börü Kolu'ndan muhâfazakâr, köklü bir âile soyundan gelen Abdülkadir İnan, 29 Kasım, 1889'da, Başkurdistan'ın Çıgay köyünde, İmam Mustafa ile Zekiye Hanım'ın evlenmesiyle doğmuştur; göbek-adı Fethülkadir'dir.

Düzenli bir öğrenim hayatı olan Abdülkadir İnan, ilk tahsilini Rus-Başkurt'ta, Çıgay'da açılan Usûl-i Cedîde mekteplerinde tamamladıktan sonra, Troitsk'deki Resûliyye mektebine sekiz yıl, aynı mektebin yüksek kısmına iki yıl devâm etmiş, 1914'de Yüksek Öğretmen Okulu'ndan me'zûn olmuştur. 1915'de, "Bütün Rusya Müslümanları'nın Mahkeme-i Şer'iyye Kurulu

huzûrunda din ilimlerinden imtihan vererek Müderris ünvân ve şehâdet-nâmesini almış, 1915-23 yılları arasında muhtelif okullarda öğretmenlik yapmıştır. Başkurdistân'daki hocalığı sırasında, Rus istilâsı dolayısıyla başlatılan Başkurdistân millî mücâdelesine katılmış, iki yıl kadar sonra, 1919'da, Başkurdistân Maârif Vekâleti'nin İlim Hey'eti'ne Baş-a'zâ seçilmiştir. 1919-20'de, çalıştığı Petrograd kütüphânelerindeki Türklük'le alâkalı eserleri Başkurdistân'a götüren A. İnan'ın, 1921'de Taşkend'deki Kazak-Kırgız ortaokulunda, Abdülkadir Cılkıbay (Yılıkıbay) adıyla müdürlük ve öğretmenlik ettiğini, bir süre sonra, Yese şehrindeki yedi sınıflı bir İlkokul'a Kazak öğretmeni sıfatıyla ta'yin edildiğini, bir başka adla, bir başka okulda târih öğretmeni olarak kısa süre çalıştığını da bilmekteyiz¹.

Abdülkadir İnan, Birinci Cihan Harbi sırasında, 1917'de başlatılan Başkurdistân millî mücâdelesine katılan gençlerdendi. 17 Kasım, 1917'de Başkurdistân istiklâline kavuştuktan² sonra da millî mücâdelelere, Enver Paşa'nın Türkistân hareketine de katılmıştı.

1 Hikmet Tanyu, **Abdülkadir İnan'ın Hayâtı** (Abdülkadir İnan, **Makâleler ve İncelemeler**, Türk Târih Kurumu Yayınları'ndan, VII. Seri, Ankara, 1968, Türk Târih Kurumu Basımevi, s. XV-XVI). Bu yazı, A. İnan'ın ölümü dolayısıyla **Türk Kültürü**'nde de basılmıştır (Yıl — XV., nu. 169, Kasım, 1976, s. 10. v.d.). **Türk Ansiklopedisi**'ndeki **İnan, Abdülkadir** maddesi, bir târih rakamının düzeltilmesi (Bk., aşağıdaki not — 14), ba'zı ifâde farkları dışında ilkinin aynıdır. Aşağıdaki birkaç notta bu yazı dolayısıyla kaydedilen sayfa numaraları ilk basımına âittir.

2 Zeki Velidî Togan, **Hâtıralar — Türkistân ve Diğer Müslüman Doğu Türkleri'nin Millî Varlık ve Kültür Mücâdeleleri**, İst., 1969, Tan Matbaası, s. 266, 281. Bu hâtıralar, bir bakıma zamân sırasına göre tertib edilmiştir; çok def'a, aynı zamânda geçen hâdiseler arasında, onunla ilişiği bulunan geçmiş ve gelecek zamâna âit hâdiselere, muhtelif kimselerin hayâtlarına dâir bilgilere, v.b. şeylere sayfalarca yer verildiğini görürüz. Bu yüzden, hayâtının ba'zı safhaları Z. V. Togan'la birleşik olan A. İnan'ın hâlercemesine âit mühim, hakkında yazılanlarının ba'zı eksiklerini tamamlayan, ba'zı yanlışların düzeltilmesine yarayan malzemeyi elde etmemiz, hâdiselerin zamânını tesbit işi kolay oldu denilemez. Bu 643 sayfalık eserde, yer yer faydalandığımız şeylerin, tekrar gözden geçirilmek istenildiği takdirde kolayca bulunabilmesi için sık-sık not verme zorunda kaldık.

1918'de, Millî Başkurt Hükûmeti'nin Başkurt kıt'aları Ruslar tarafından basılarak dağıtılmış, Ural ve Garbî Sibiryâ'da Başkurtlar tekrar ayaklanıp iki fırka teşkil etmişler, hükûmet yine Orenburg'a girmişti. Kazak-Kırgız kıt'alarının da dâhil olduğu bir Başkurt Kol-ordusu teşekkül etmişti. "O sırada, Almanlar'ın Ukrayna ve Kafkasya'da ilerilemesinden ürken İngilizler, Ural cihetlerinde,, böyle millî bir ordunun bulunmasını istemedikleri için dağıtılmasını uygun bulmuşlar, bu istek dolayısıyla General Kolçak, bu hükûmet ve orduyu tanımadığını i'lân etmiştir. 1919'da Beyaz Ruslar çekilince, Kızıl-ordu tarafından çevrilmiş olan "Başkurdistân Hükûmeti, ordusunu ve dâhili işlerde muhtâriyyetini muhâfaza etmek şartı ile, Sovyetler ile sulh akdetmiştir, (19 Şubat, 1919). Bundan sonra Orenburg merkez olmak üzere Başkurt ve Kazaklar birleşmek için teşebbüslerde bulundularsa da, bu mürâcaat,, reddolunmuş, Kazakistân için Orenburg, Başkurdistân için de İsterlitamak şehri merkez ittihâz edilmişti. Türkistân'daki, Sovyetler aleyhine, Enver Paşa'nın da katıldığı Basmacılar hareketi sırasında Başkurdistân tam olarak Sovyet idâresine geçmiş, ordusu dağıtılmıştır³.

Enver Paşa'nın Basmacılar'a katıldığını haber alan, Zeki Velidî'nin de dâhil bulunduğu Türkistân Millî Birlik Komitesi a'zâları ona yardım etmeğe, bu cemiyet adına çalışan, gizlenen a'zâların da Basmacılar'a katılmasına karar vermişlerdi. Zeki Velidî'nin, 1921 yılı başlarındaki bu hâdiselerden bahsederken kaydettiği şu cümleler Türkistân Millî Birlik Komitesi'nin gizlice çalışan a'zâlarından birinin de Abdülkadir İnan olduğunu anlatır: "... Bu herc-ü merc arasında eski arkadaşım Abdülkadir İnan ve başka arkadaşlar, Kazakistân'dan Semerkand'a ve oradan da Karakul Bey'in yanına geldiler. Abdülkadir (Fethülkadîr), 1920'de Başkurdistân'dan kaçtıktan sonra Kazakistân'da, bi'l-hâssa Arka denilen Orta-Kazakistân'da dolaşmış ve hep cemiyetimizin işini görmüştü. Şimdi onun benim yanıma gelmesi, benim için bir destek oldu., 1921 yılı başlarında Enver Paşa Zeki Velidî'ye, ayrıca adı geçen cemiyete, iki-üç

3 Z. V. Togan, Başkurt mad., İslâm Ansiklopedisi, 15. cüz. İst., 1943, s. 332.

adamıyla birer mektup yollamış, Kazakistân ayaklanma hareketine katılmak için bu gelenlerin yanlarına asker verilerek o taraflara gönderilmesini emretmişti. O aralık gelen A. İnan'dan ve Kazakistân temsilcilerinden, böyle bir isyân hareketi yaşatmanın imkânsızlığını öğrenmişlerdi. A. İnan ve arkadaşları, bu yüzden, Enver Paşa'dan yeni bir emir gelinceye kadar bir süre, veyâ devamlı olarak Z. Velidî'nin, veyâ Açıl Bey'in yanında kalmağa karâr vermişlerdir⁴.

Türkistân Millî Birlik Komitesi, yedinci toplantısını, 18 Eylûl, 1922'de Taşkend'de gizli yapmıştı. Bu sırada, 4 Ağustos, 1922'de, Ruslar'la savaşta, Belcivan'dan yedi-sekiz km. uzaklıktaki Çeken köyünde Enver Paşa'nın şehit düştüğü haberi henüz açığa vurulmamıştı⁵. Bu toplantıda, "Türkistân da'vâsını, artık Rusya'nın iç mes'elesi olmaktan çıkarıp, milletler arasında bir da'vâ şekline sokmak yoluna gidilmesi, Türkistan millî da'vâsını Rusya'nın dışında temsil etmek lüzûmu,, alınan başlıca kararlardandı; Zeki Velidî'nin Türkistân'da kalmayıp, İrân, Efgânistân, Hindistân yoluyla Avrupa'ya gitmesi, Türkistân Millî Birliği'nin merkezinin, Çokay-oğlu Mustafa'nın da celbiyle dışarıda kurulması gerekli olduğu kabûl edilmişti⁶. Z. Velidî 24 Ekim'de Taşkend'den ayrılmış, dört gün Semerkand'da kalmış, 18 Kasım'da at üzerinde Aşk-Âbâd'a gelmiştir; "Arkadaşım Fethülkadîr de 8 Aralık'da Aşk-Âbâd'a gelmiş. O, İrân, Efgânistân, Hindistân, Avrupa ve Türkiye seyahatlerini benimle birlikte,, yapacaktı diyor⁷.

A. İnan, 21 Şubat, 1923'de, Z. Velidî ile İrân'a hareket etmiş, 28 Şubat'ta Mehmed-Âbâd'a, 12 Mart'ta Meşhed'e gelmişlerdi. Meşhed'deki vakitlerinin çoğu, Rusya Müslümanları'nın vaziyetini aydınlatma maksadıyla topladıkları malzemeyi düzenlemekle geçmiş, hazırlanması ancak 15 Nisan'da tamamlanan muhtıraların birer nüshasını Ankara'ya, Paris'te Mustafa Çokay-oğlu'na gönderdikten sonra, 20 Nisan'da Meşhed'den ayrılmışlardı⁸. 24 Nisan, 1923'de Efgân sınır kal'ası Kâfir-Kal'a'

4 Z. V. Togan, **Hâtıralar**, s. 396, 404.

5 Aynı eser, s. 444-45, 456.

6 A.e., s. 447.

7 A.e., s. 449-50, 455.

8 A.e., s. 468-71, 478, 484.

ya, 26 Nisan'da Herat'a gelmişler, bu seyahatleri beş ay sürmüş, 24 Eylûl, 1923'de Kâbil'den Hindistân'a hareket etmişlerdi. Beş hafta kaldıkları Hindistân'dan, 1 Kasım'da, Avrupa'ya gitmek üzere ayrılmışlardır⁹.

Bir süre İzmir'de, dört gün İstanbul limanında kalan, tekrar İzmir üzerinden, bir şileple, 20 Aralık'ta Marsilya'ya, buradan Paris'e varan bu iki arkadaş, 15 Şubat, 1924'de, Paris'ten ayrılıp Berlin'e geçmişlerdi¹⁰. Türkiye'ye gelmek için Berlin'den yola çıkmaları, 12 Mayıs, 1925'dedir; bu yolculuk sırasında Budapeşte, Bükreş, Köstence'de birkaç gün kaldıkları için, İstanbul'a 20 Mayıs'ta gelebilmişler, böylece, birbuçuk yıl süren Avrupa seyahatleri sona ermiştir¹¹.

12 Aralık, 1340 (1924) târihli **Ta'limât-Nâme** ile kurulan Türkiyât Enstitüsü, 1926 yılından i'tibâren husûsî bûdceye mâlik olmuş, hakikî çalışmaları ancak bu târihte başlamıştır; Fuad Köprülü'nün kurduğu, Müdür'ü bulunduğu bu ilim müessesine A. İnân asistan olarak alınmış¹², Türk Dili Tedkik Cemi-

9 A.e., s. 484-85, 516.

10 A.e., s. 536, 547.

11 A.e., s. 595-600. Hikmet Tanyu'nun yazısında, "Asya'daki Türkler'in yaşadığı muhtelif bölgeleri dolaştıktan sonra (1923), İran (1923), Efgânistân (1923), Hindistân (1924)'dan Avrupa'ya, Marsilya'ya (1924) geçti; Paris'te, Berlin'de (1925) ilmi çalışmalarda bulundular. Nihâyet 1925 yılı Temmuz'unda İstanbul'a geldiler,, bilgisi verilmiştir (S. XVI). Bu târihlerden ba'zıları, Z. V. Togan'ın kaydettiği târihlere uymuyor; çünkü Marsilya'ya, buradan Paris'e varmaları 1924'de değil, 1923 Aralık ayında; Paris'ten ayrılıp Berlin'e varmaları, 1925'de değil, 1924'dedir; İstanbul'a dönüşleri ise, 1925 Temmuz'unda değil, bu yılın 20 Mayıs'ındadır. Z. Velidi, Asya ve Avrupa seyhâatine çıkmak üzere, 24 Ekim, 1922'de Taşkend'den ayrılıp dört gün kaldığı Semerkand'daki hayatından bahsederken, "Taşkend'de, benim dış memleketlere gitmem kararlaştırılınca, dışarıda yapacağım nesriyât için, şahıs isimleri yazılmaksızın muntazam hâtıra tutmağa başladım,, dediğine göre (s. 450), bu hususta onun verdiği, ayı günü belli târihlerin gerçeğe daha uygun olduğu düşüncesindeyiz.

12 **İstanbul Dârü'l-Fünûnu Türkiyât Enstitüsü** adlı broşür (İst., 1931, Evkaf Matbaası, s. 3). **Türkiyât Mecmûası**'nda ilk çıkan yazılarından ilki Başkurdistanlı Abdülkadir (F. Süleyman), ikincisi Başkurdistanlı Abdülkadir (Fethülkadir) imzasıyledir (Birinci Cild, Ağustos, 1925, İst., Matbaa-i Âmire, 1925, s. 213-19: **Kitâb-ı Dede Korkut Hakkında**; s. 258-65: **Türk Kabile İsimlerine dâir**; ikinci ciltteki ya-

yeti Umûmî Kâtibi Rûşen Eşref, Maârif Vekili Reşid Gâlib'in resmî yazıları üzerine — istemeyerek — asistanlıktan isti'fâ etmiş, 6 Şubat, 1933'de, bu Kurum'da İhtisâs Kâtibi olarak çalışmağa başlamıştır. Bu yılın güzünde Atatürk tarafından kabûl edilen A. İnan, Kurum'un ertesi yıl te'sis edilen İlmî Komisyon ve Kılavuz Kolu Çalışmaları'nın a'zâsı olarak vazifelendirilmiş, bu sıralarda Atatürk'ün takdir ve iltifâtlarını kazanmıştı. Atatürk, bu takdir ve iltifâtlarını fi'len de göstermiş, onun isteğiyle, Doğu Türk lehçelerini araştırıp bu sâhada ders vermek üzere, Dil ve Târih-Coğrafya Fakültesi'ndeki profesörlük vazîfesine 18 Ocak, 1936'da başlamış, 1944'de bu ünvân ve kadrosu kaldırılmış, 1955 yılına kadar, Okutman, Öğretim Görevlisi gibi ünvânlarla bu derslerine devâm etmişti; T. D. Kurumu'nda Baş Uzman olarak da çalışmakta idi. Buradan ayrıldıktan sonra, 1961'de Diyanet İşleri Başkanlığı Müşâvere Hey'eti'nde ilmî eserleri tedkik vazîfesine getirilen¹³ A. İnan, **Halk Bilgisi** Derneği İstanbul Merkezi İlim Encümeni'nin, Türk Târih Kurumu'nun, Türk Kültürü'nü Araştırma Enstitüsü'nün, Kubbealtı Akademisi'nin de a'zâsı idi¹⁴.

zılarında yalnız Abdülkadir (1926, s. 397, 444, 518); üçüncü ciltten başlayarak Abdülkadir İnan imzâsını kullanmıştır. Bk., aşağıdaki not — 24.

13 Hikmet Tanyu, aynı eser, s. XVII-XVIII. A. İnan'ın, Ahmed Caferoğlu'nun yayımladığı **Azerbaycan Yurt Bilgisi**'ndeki yazılarında önceleri Abdülkadir imzâsının altında Türkiyât Enstitüsü Asistanı, ve-yâ Asistanları'ndan ifâdesini görürüz (Nu. 1, Ocak, 1932 — Nu. 15, Mart, 1933); sonraları, adının altında Türk Dili Tedkik Cemiyeti Kâtibi (Nu. 17, 18, Mayıs, Haziran, 1933); Türk Dili Tedkik Cemiyeti A'zâsı ifâdesi yer almıştır (Nu. 19-20, Temmuz-Ağustos, 1933 v.d.).

14 Hikmet Tanyu'nun yazısında, "1928 yılında birkaç arkadaşıyla birlikte **Halk Bilgisi Haberleri** dergisini yayımladılar,, denilmiştir (s. XVII); bu târih, **Türk Ansiklopedisi**'ndeki **İnan, Abdülkadir** maddesinde 1929'dur. Bu târihlerden ikincisi doğrudur: 1927 Kasım'ında kurulan, ilk hey'etini İshak Re'fet Z. Fındıkoğlu, İhsan Mahvî'nin teşkil ettiği **Halk Bilgisi Derneği**, ancak bir cildi basılabilen **Halk Bilgisi Mecmûası**'nı neşretmiştir (Ankara, 1928); Müdür'ü Z. Fahrî'dir; A. İnan'ın bunda yazısı yoktur. **Halk Bilgisi Haberleri** adlı dergi, bu derneğin İstanbul merkezince çıkarılmıştır; ilk sayısından (1 Teşrinisânî, 1929) başlayarak birçok yazılarına rastlarız; ikinci sayısından itibaren, Abdülkadir imzâsının altında H.B.D. İlim Encümeni A'zâsı'ndan ifâdesini görürüz.

Abdülkadir İnan'ı, yazımızın başındanberi, maddî varlığıyla, Rus boyunduruğu altındaki Türkler'in istiklâli yolundaki mücâdeleleriyle, resmî işler arasında geçip giden hayâtıyla canlandırmağa çalıştık. Onu yaşatacak olan, benzerini birçok kimselerin hayât çizgilerinde de bulabileceğimiz bu maddî varlığı değil, ömrünün yarım asrını doldurup aşan ilmî çalışmalarıyla yoğurulan ma'nevî hayâtı, ölümsüzler arasında yaşatacak eserleridir.

A. İnan'ın ilk eseri, basılmamış bulunan, Salavat hakkındaki piyestir. 1919 güzünde evlenen Z. Velidî, Başkurdistân'ın merkezi İsterlitamak'a gelince, Doğu Başkurdistân'dan Abdülkadir ile genç arkadaşları da buraya gelmiş, bir zengininin evinde misâfir edilmişlerdi; Z. Velidî bu münâsebetle, "O, bu zamanda târihî kahraman Salavat hakkında bir piyes yazmakla meşgûldü,, bilgisini vermiştir¹⁵. A. İnan'ın, bunun dışında, basılmış on eseri vardır:

1. **Türkistân San'atkârları Loncası'nın Risâlesi, Halk Bilgisi Derneği, Türk Halk Bilgisine âit Maddeler — II.,** İst., 1929, 12 sayfa, 5 resim.

2. **Birinci Seyâhate dâir Rapor, Türk Halk Bilgisine âit Maddeler — IV.,** İst., 1930, İktisâd Matbaası, 68 sayfa.

3. **Türkoloji Ders Hulâsaları,** İst., 1936, İstanbul Devlet Basımevi, 100 sayfa.

4. **Güneş — Dil Teorisi Üzerine Ders Notları, Türkoloji — II.,** İst., 1936, İstanbul Devlet Basımevi, 84 sayfa.

5. **Moğollar'ın İctimâî Teşkilâtı, Moğol Göçebe Feodalizmi,** Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, IV. Seri, Nu. II., Ankara, 1944, Türk Tarih Kurumu Basımevi, VII+340 sayfa (Sovyet İlimler Akademisi Üyesi B. Y. Vladimirtsov'un **Die Soziale Verfassung der Mongolen** adlı, S.S.C. İlimler Akademisi yayınlarından, 1934'de Leningrad'da basılan eserinden dilimize çevrilmiştir).

6. **Târihte ve Bugün Şamanizm — Materyaller ve Araştırmalar,** Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, VII. Seri, Nu. 24a, Ankara, 1954, Türk Tarih Kurumu Basımevi, VI+233 sayfa, 7 resim. II. Baskı, aynı yer, 1972.

15 **Hâtıralar,** s. 271, 274. Hikmet Tanyu'nun hazırladığı Abdülkadir İnan'ın Eserleri adlı bibliyografyada, bu piyesin ismi, Salavat Batır şeklinde tesbît edilmiştir (A.e., s. XXX.)

7. **Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri üzerinde Bir İnceleme**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, **Kur'ân-ı Kerim** Hakkında Umûmî Eserler Serisi — 1., Ankara, 1961, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 55 sayfa; kitabın sonuna, **Kur'ân-ı Kerim** ve tercemesinin ilk cüz'ünün tıbbî basımı eklenmiştir.

8. **Hurâfeler ve Menşe'leri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, **Bâtıl İnanışlar Serisi** — 1., Ankara, 1962, Nur Matbaası, 68 sayfa.

9. **Manas Destanı**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Türk Kaynak Eserleri, İst., 1972, Millî Eğitim Basımevi, VI+268.

10. **Makâleler ve İncelemeler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, VII. Seri, Nu. 51, Ankara, 1968, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XXXVII+714 sayfa; 1 adet fotoğrafı.

Kaydettiğimiz bu eserlerden sonuncu, adından da anlaşıldığı gibi, muhtelif gazete ve dergilerdeki makâlelerinin toplanıp bir-araya getirilmesiyle hazırlanmıştır. Eserin meydana gelmesinde pek çok emeği geçen Saâdet Çağatay, **Önsöz**'ünde (S. xı-xıv), bu makâlelerin değeri, ehemmiyeti üzerinde durmuş, bizim de katıldığımız şu fikirlere yer vermiştir:

“Meslekdaşımız ve arkadaşımız Abdülkadir İnan'ın bu makâleler serisini ortaya koymakla, yalnız bir insanın, üzerinde bir ömür boyu çalışıp yarattığı eserlerini değil, aynı zamânda fikrî ve târihî hayatımızın bir devrini de hakkıyla tanımış oluyoruz. Bu yazılar, kırk küsûr yıldanberi türlü dergilerde, türlü şartlar içinde, çeşitli okuyucu kitlelerine hitâbederek kaleme alınmış, millî konularımızın derinliklerini aydınlatmış, birkaç neslin gençlerine doğru yolu göstermeğe çalışmış olan millî kültürümüzün aynalarıdır. Konuların çeşitliliği ve derinliği bakımından, onun bir insan ve bir ilim adamı olarak ne kadar geniş sâhalara gidebileceğini ve gençlere ne kadar olumlu bir örnek olabileceğini de gösteren bu parlak çalışmalarlardır. Müellif, bu yazıların büyük bir kısmının maddî karşılığını almamış olduğu gibi, hiçbir zamân bunlardan menfaat aramamış, kendisinden önce hiç el sürülmeyen bu konuların, seçkin muhâtaba erişmesi onun tek arzusu olmuştur. Bu konular onun hayatına girmiş, onu devâmlı çalışmağa sürüklemiş ve bu işlere gereken yardımcısı da, kendisinin geniş bilgisi ile birlikte, ancak, birkaç yabancı dil olmuştur.

“Bu yazıları zevkle okuyacak ve faydalananacak olan genç-

lere, bu konuları işleyip geliştirerek devâm ettirmek ve ileriletmek vazîfesi düşmektedir.,,

Esere ancak, etnografya, folklor, destan, târih sâhasındaki yazılarının alındığı, başka mevzûlarda, en azından bunun kadar bir cilt tutacak yazılarının toplanılması gerekli olduğu mes'elesine de dokunan Saâdet Çağatay, **Önsöz**'ünde, eserin hazırlanmasında, başta Hikmet Tanyu olmak üzere, yardımı geçenlerden bahsetmiş, nasıl meydana getirildiği hakkında bilgi vermiştir.

Eserde, bu **Önsöz**'den sonra, Hikmet Tanyu tarafından yazılan, hazırlanan **Abdülkadir İnan'ın Hayâtı** (S. xv-xviii) ile, **Abdülkadir İnan'ın Eserleri** (S. xix-xxxvii) başlıklı kısımlar yer almıştır. Bu sonuncu bölümde, 1908-66 yılları arasında yayımlanan makâleleri senelere göre sınıflandırılmış; 273 makâlesinin bibliyografyası verilmiştir. Hikmet Tanyu'nun verdiği bilgiye göre, 1958'de, Saâdet Çağatay'ın başkanlığında kendisinin de bulunduğu hey'et tarafından, A. İnan'ın yardımıyla bu yıla kadarki bibliyografya tertiplenmiş, Saâdet Çağatay tarafından Almanca'ya çevrilerek **Central Asiatic Journal**'de yayımlanmıştır. Hikmet Tanyu'nun hazırladığı, üzerinde durduğumuz **Abdülkadir İnan'ın Eserleri** başlıklı bibliyografya, o zamâna kadar tesbit edilemeyenlere ek olarak, 1966'ya kadarki-leri de içine almaktadır. Yine Hikmet Tanyu'nun kaydettiği gibi, şübesiz, bunda da ba'zı yazıları eksik bulunmaktadır¹⁶.

16 **Makâleler ve İncelemeler** 96 araştırmayı içine almaktadır; bunlar mevzûlarına göre sınıflandırılmış, **İçindekiler** kısmında, metinlerin neşri sırasında numaralanmamıştır; her makâlenin başında bibliyografya künyesi verildiğini görürüz. Hikmet Tanyu'nun çok emek harcayarak tesbit ettiği yazıların sayısı, 274'dür; bu sayıya, bir bölüm ayrılmaksızın makâleler arasında kaydedilen eserler de dâhildir. Bütün bu yazılar, basım yıllarına göre sınıflandırılmış, ay ve gün bakımından sıralı değildir; ay ve gün, çoğu kaydedilmediğinden, böyle bir sıralama mümkün olamazdı. Gerek bu bölümde, gerek araştırmaların eserde neşri sırasındaki bibliyografyaların ba'zıları künye bakımından eksiklikleri içine almaktadır; bu iki bibliyografyanın, ba'zan birbirini tutmadığı görülür: **Orta Türk Destanları ve Kırım**, eserde neşredilirken, **Emel Mecmûası**'nın 22, 29, 35'inci sayılarından alındığı (s. 76 v.d.), Hikmet Tanyu'nun hazırladığı bibliyografyada yalnız 29, 35'inci sayılar kaydedilmiş (nu. 44), bizim notlarımıza göre, 23. sayıda da yayımlanmıştır (I.XII. 1930, s. 256-58). Esere alınan

Abdülkadir İnan'ın **Eserleri** başlıklı bibliyografyayı göz önünde tutarak, onun, 1908'de Orenburg'da yayımlanan **Vakit** gazetesinde basılan **Başkurtlar'da Toprak Mes'elesi, Başkurt Ulemâsı** adlı makâleleriyle, ondokuz yaşında iken yazı hayatına başladığını söyleyebiliriz. 1908-21 yılları arasındaki yazılarını, yine Orenburg'da çıkarılan **Şûrâ, Başkurt** gazeteleri ile, Taşkend'de basılan **Akyol'da** neşrettiğini görürüz. İstanbul basınındaki ilk yazıları, Azerî büyük fikir adamlarından Resûlzâde Mehmet Emin'in sâhip ve Müdür'ü bulunduğu **Yeni Kafkasya Mecmûası**'nda yayımlanmıştır; 1923'de İstanbul'a gelip yerleştikten sonra, **Türkiyât Mecmûası**'ndan başlayarak, **Hâkimiyet-i Milliye, v.b.,** birkaç gazete dışında, memleketimizdeki ilmî mecmûaların çoğunda, ba'zan yurt dışındaki dergilerde de yazıları bulunmaktadır.

Târih, Edebiyat, Arkeoloji, Etnoloji, Folklor, Sosyoloji, Dil, v.b. olmak üzere, Türkoloji'nin her sâhasında eser veren A. İnan, kendini ilme vermiş, ciddi, metodlu çalışan büyük ilim adamlarımızın başta gelenlerindendir. O, mevzû'unu önceden

Dede Korkut Kitabı'ndaki ba'zı Motiflere ve Kelimelere âit Notlar (s. 173-90, **Ülkü**'nün alındığı sayıları, 50, 55, 60, 66, 74; krş., s. XXV, nu. 93, 99: Nu. 50, 53, 60, 74, 76); ilkinde 76. sayı gözden kaçtığı için, bu makâle dizisinin VI. kısmı kitapta yoktur. **İktisâdî bir Âdet; Sivas'ta Doğum Âdetleri (Halk Bilgisi Haberleri, nu. 1, 10; 1 Kasım, 1929; 1 Ağustos, 1930); Köy ve Köylüler (Ülkü, nu. 35, Ocak, 1936)** adlı araştırmalarının, tesbît ettiğimiz on eserinden birinin (Nu. 4) gözden kaçtığını söyleyebiliriz. Bütün bunları, çok değerli meslekdaş ve arkadaşlarım Saâdet Çağatay'ın başkanlığında, Hikmet Tanyu'nun da yardımıyla çok emek verilerek hazırlanan **Makâleler ve İncelemeler**'in ileride yapılacak ikinci baskısında faydasız olmayacağı düşünceyle yazmış bulunuyoruz. Aynı düşünce ile, A. İnan'ın, bu kitabın basımından sonra makâlelerinin bulunduğu ba'zı mecmûaların adını — dergimizin sayfa sınırlarını aşmamak için — yalnız basıldığı yıl ve sayısını veriyoruz: **Hayat Târih Mecmûası, 1966, nu. 6; 1967, nu. 2, 8, 12. Türk Folklor Araştırmaları, 1967, nu. 211; 1970, nu. 249; 1974, nu. 295, 305; 1975, nu. 309; 1976, nu. 323. Türk Kültürü, 1976, nu. 166.** A. İnan'ın ölümü üzerine, H. Tanyu'nun, onun hayatı, eserleri hakkında **Makâleler ve İncelemeler**'in başında yer alan araştırmasının çok genişletilmiş olarak **Vakıflar Dergisi**'nin bu günlerde yayımlanacak son sayısında bulunacağını kendisinden öğrendiğimizi de haber verelim.

seçip, o sâhada yazılanları gelişi-güzel biribirine ekleyip, bunları ilmî yazı diye öne sürenlerden değildi; bir eserde alâkasını uyandıran bir bahsi, veyâ bir yazarın bir yazısını ele alıp onun fikirlerinin çevresine kapanıp birşeyler yazarak âlim geçinenlerden de değildi; ilimde artık iflâs eden böyle amatör çalışma yoluna girmemişti. Artık, dünyânın her yerinde kıymetini kaybetmiş böyle metodlarla değil, bol dokümana dayanarak, yüzlerce cilt kitap okuyarak eser vermiştir. Mevzûları, bu yolda çalışarak aldığı notlar sâyesinde kendiliğinden ortaya çıkmıştır; sekiz-on sayfalık bir makâlesinin, ba'zan, yüzlerce cilt okunarak alınan notlara dayandığı görülür. Bu yüzden, işlediği mevzûların kendine öz bir yanı bulunduğu, sürekli okuyup araştırmalarıyla elde ettiği orijinal malzemeye dayanan yazılarının, yeni bilgilerle yüklü olduğu görülür. **Al Rûhu Hakında** başlıklı, Türk Mitolojisi'nde Al'a dâir, dolayısıyla **al**, **albastı**, **albiz**, **almız**, **albası** kelimeleri üzerinde durduğu dokuz sayfalık makâlesinde kırka yakın eserden faydalanmıştır¹⁷.

Türkoloji sâhasında yabancı memleketlerde neşredilenleri ta'kibeden A. İnan, bunlardan, kendisinin üzerinde çalışmadığı mevzû'da olanlardan ba'zılarını dilimize çevirmiştir. Bunlara örnek olarak **Özbek Türk Mûsikîsi**, **Türkmen ve Özbek Mûsikîleri**, **Rus Matbûâtında Nâmık Kemal ve Eserleri** adlı yazılarını gösterebiliriz.¹⁸ Bu gibi tercemeleri kadar, Türkiyât sâhasındaki yabancı dillerle, veyâ Türkçe yeni neşredilenleri haber verme, tanıtmaya düşüncesiyle yazdığı, ba'zıları tenkidli bibliyografya makâleleri ile de, bu yolda çalışanlara yardımcı olmaktadır.

A. İnan'ın, mevzû bakımından kendine öz araştırmalarından bir başkasını **Türkistân Millî Kahramanları** adlı makâle dizisi teşkil eder. Yedi bölümü içine alan bu yazısında Ruslar'ın, Türkistân-Rusya muhârebeleri hakkındaki neşriyatına, bunların mâhiyetine dâir kısaca bilgi verdikten sonra, Sıddık Töre, Ferganeli Alimkul, Abdülmelik Töre, Canhoca, Abdurrahman Âftâbacı, Polathan ve Tıkma Serdar'ın hayât ve mücâdelelerini, onlara dâir yazılanlara, görülüp işitilenlere dayanarak can-

17 **Makâleler ve İncelemeler** s. 259, v.d.

18 A.e., s. XXII., nu. 48, 50, s. XXVII., nu. 134a.

landırmıştır. Bu yazılarından altıncısını başında, “**Türkistân Millî Kahramanları** adlı makâlelerimizi neşretmekten gâyemiz, Türkistân-Rusya mücâdelesinin târihini yazmak değil, ancak, bu mücâdelede kahramanlık gösteren ve bu güne kadar Türkistân Türkleri’nin yüreğinde yaşayan en ma’rûf kahramanların kutlu adlarını anmak ve istiklâl mücâdelesini sınıfında bulunan gençliğe arz etmekten ibârettir,, bilgisini vermiştir¹⁹. Bir başka makâle dizisinin, mevzû bakımından bu seriye ilişik, hattâ bunu tamamlayıcı olduğunu söyleyebiliriz; bu, **Türk Kavimlerinin Halk Edebiyatı’nda Rus İstilâsının İn’ikâsı** adlı yazısıdır. Dört kısımdan ibâret bu serinin ilkinde, “Rus istilâsının Yakut ve Altay Türkleri gibi daha ibtidâ’î ve İslâm havzasına dâhil olmayan Türk Halk Edebiyatı ve dinî an’aneleri,, üzerinde durmuş, geri kalan bölümlerde, Orta-Türkler’in Halk Edebiyatı’ndaki akislerini ele almış, bu istilânın te’siriyle yaratılan hikâye, destan, mâni, v.b. eserlere dâir bilgi, yer yer örnekler vermiştir²⁰.

A. İnan, yazılarında muhtelif takma-adlar kullanmıştır. Hikmet Tanyu’nun yazısında, bunlardan Abdülkadir Calkıbay (Yıkıbay), Türkistânlı, Türkmen, İdil-oğlu adları tesbât edilmiştir²¹; **Türk Ansiklopedisi**’ndeki İnan, Abdülkadir maddesinde (1971) aynı adlar tekrarlanmış, Nâile Binark — Saide Arslanbek’in eserinde bunlara ek olarak, A. Başkurt, F. Süleyman, Ulu Katayoğlu adlarını görmekteyiz²². Son ikisini, kendisinin asıl adı Fethülkadir, dedesi Süleyman; Başkurtlar’ın Ulu Katay boyu’ndan olduğu için almış bulunsa gerektir. Z. Velidî, 1925 Mayıs’ında, Almanya’dan İstanbul’a dönmeleri sırasında uğradıkları Bükreş’teki hayâtlarını anlatırken, bir münâsebetle, “Takma-adı Tukan olan Abdülkadir,, ifâdesini kullanmış-

19 **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, c. II., nu. 15, Mart, 1933, s. 108. Bu makâle serisi için bk., c. I., nu. 6-7, 8-9, 10, 11, 12; 1932; c. II., nu. 15, 19-20, 1933. Krş., a.e., s. XXII., nu. 55; 11’inci sayı gözden kaçmıştır. Bu ve 20’nci nottaki makâle dizilerinin metni, adı geçen esere alınmamıştır.

20 **Aynı mec.**, c. I., nu. 1, 2, 3, 4-5, 1932. Krş., a.e., s. XXII., nu. 54.

21 A.e., s. XVI-VII; bu adlardan ba’zısının ne zaman nerede kullanıldığı bilgisi de verilmiştir.

22 **Tanzimât’tan Bugüne Türk Yazı Hayâtında Takma Adlar** içindeki Ankara, 1971, Güven Matbaası, s. 24, 29.

tır²³; bu sekiz takma-ada, bir başkasını, Abdülkadir Süleyman'ı da katabiliriz²⁴. Bu adların ne zaman, hangi yazılarında kullanıldığının tesbîti, açıklığa kavuşturulması gereklidir.

A. İnan'a folklor sâhasında çalışmağı tavsiye eden, Resûliyye mektebinin müdürü, Dış Türkleri'nden, ünlü Türkçü, Orenburg'da yayımladığı **Muallim** dergisinde yazıları da bulunan Hasan Ali Efendi olmuştur; 1910'da bu yolda araştırmalara başlamış, 1914'de Z. Velîdî'nin tavsiyesiyle, artık yalnız Başkurt folkloru değil, Altay, Kazak-Kırgız, Özbek ve başka Türk zümrelerinin folkloru, etnografyası, millî an'ane ve dinleri üzerinde çalışmağı yönelmiştir²⁵. 1925'de, Fuad Köprülü'nün kurduğu, müdürü bulunduğu Türkiyât Enstitüsü asistanlığına getirilmesi, ötedenberi çalışmalarını daha verimli sürdürebilmesi için elverişli bir zemin olmuştur²⁶. İlmî malzeme toplama, bu malzemenin değerlendirilip kullanılması, v.b. ilmî metodlar bakımından te'sirinde kaldığı, kendisini teşvik eden şahsiyetlerin başta gelenlerinden biri de Fuad Köprülü'dür.

Abdülkadir İnan'ı yakından tanıyan Z. Velîdî, onun, yukarıda yer yer bahsettiğimiz Ruslar'ın Türkistân savaşları sırasındaki mücadelesinden başka, o gençlik yıllarındaki hayatının husûsî ba'zı safhalarını, ba'zı karakterlerini aydınlatan bilgi de vermiştir; Z. Velîdî, 1919 güz mevsiminde evlenip İsterlitamak'a geldiklerinden bahsederken, A. İnan'la ilişkisi bulunan bir vak'ayı da anlatmıştır: "Biz burada Hâdî Mahdum Nogayev isminde bir zenginin tarafımızdan millileştirilen evinde yerleştik. Babamın üstâdı ve şeyhi ve aslı Nogay-oğulları'ndan Kemal İşan'ın oğlu olan ev sâhibi keyif ehli Hâdî Mahdum ölmüştü. Karısına ve çocuklarına büyük evlerinin bir bölümünde kalmalarına müsâade ettik. Zenginin hanımı bize memnûniyetle hizmet etti. Bu arada arkadaşlarım Talhâ Resûl ve Fethülkadir İnan, Doğu Başkurdistân'dan geldiler. Bunlar

23 **Hâtıralar**, s. 597, 598. Bk., yukarıdaki not — 11; aşağıdaki not — 27.

24 **Âzerbaycan Yurt Bilgisi**, c. I., nu. 12, Aralık, 1932, s. 453: Birinci Cild'in **Fihrist'i**. F. Süleyman, Fethülkadir (فتح القدير) Süleyman adları için bk., yukarıdaki not — 12.

25 A.e., **Hikmet Tanyu**, s. XV, XVI.

26 Bk., yukarıdaki not — 12.

içkiye düşkün idiler. Yeni evlendiğim hanımın amcası olan Talhâ, bodrumda, ev sâhibinden kalan sayısız şarap şişeleri arasında saâdetini bulmuştu. Oradan bana, şişelerin üzerindeki etiketlere yazıp şiirler gönderiyordu. Fethülkadir ise, serhoşluktan, oturduğu sokağı ve evi kaybettiği için, bir akşam sokakta yatıp uyumuştı. O, bu zamânda, târihî kahraman Salavat hakkında bir piyes yazmakla meşgûldü., A. İnan'ın başından, bunun benzeri bir vak'a, 1925'de Berlin'den İstanbul'a dönerlerken uğradıkları Budapeşte'de geçmiştir: 14 Mayıs akşamı Macar Turancıları'ndan tıp doktoru Baratusi'nin evinde verilen ziyâfette, İstanbul'a dönmenin sevinç ve neşesi içinde eğlenmişler, ertesi akşam Prof. Corfi Istvan ve Dr. Alimcan Tagan, Z. Velidî, Hüseyin Namık ve A. İnan'ı bir restorana götürüp Macar yemekleri yedirmiş, Tokay şarapları içirmişti. Z. Velidî bu yiyip içmenin sonu neye vardığını da anlatıyor: "Bu, çok kuvvetli şarapmış... Gece yarısı saat birde oradan ayrılırken, üçümüz de Başkurtca şarkılar söylüyorduk. Takma adı Tukan olan Abdülkadir ise, caddede bir iskemleye oturup sızdı. Zorla götürebildik²⁷., Yine Z. Velidî, Berlin'de bulundukları sırada bir-ara mâlî vaziyetlerinin çok bozulduğundan bahsederken, A. İnan'ın nekadâr fedâkâr bir dost olduğunu önümüze seren bir vak'ayı anlatmıştır: "Paris'ten Mahmud Tarzî, yarım parasını göndermekte acele etmedi. Ötekinden berikinden borç alarak yaşıyorduk. Abdülkadir çok fedâkâr bir arkadaş tır. Kaldığımız evde kahvealtı yaparken bana verdiği yağın beyaz, kendisinin yediğinin de sarımtırak olduğuna dikkat ettim. Anlaşıldı ki beyaz olan tereyağı, sarımtırak olanı da eritilmiş iğyağı imiş. Bu yağ çok ucuz olduğundan, Abdülkadir bana iyisini verip, kendisi de onu yermiş. Öğrendikten sonra dedim ki: bunu artık yapma, ne görürsek berâber görelim²⁸!.,

A. İnan, öğretmen Müşfika Hanım'la evlenmiştir; Halk Bilgisi Haberleri Derneği İlim Encümeni adına tertiplenen araş-

27 A.e., s. 274, 271, 596-97; yine bu sırada, 15 Mayıs, 1926'da, misâfir edildikleri Turân Cemiyeti tarafından götürüldükleri bir Macar restoranında, gece yarısından sonra saat ikiye kadar vakit geçirdiklerinden de bahseden Z. Velidî, "Bizim Tukan burada da sızdı,, diyor, (s. 598).

28 A.e., s. 551.

tırma seyahatlerine katılan, Mar'aş'ta topladığı folklor malzemesini (8-31 Ocak, 1930) neşreden ²⁹ Müşfika Hanım'dan 1937'de doğan, Orman Yüksek Mühendisi Mustafa Yaşar hayattadır.

A. İnan'ı, 1932'de, İstanbul'da Edebiyat Fakültesi'nde talebeliğim sırasında tanıdım. Mecmûasıyla, çok mühim kaynak eserler neşriyle o yılların ilim müessesesi Türkiyât Enstitüsü'nde asistandı. Yıllar öncesi, İstanbul Üniversitesi'nin Aş Evi olarak değerlendirilen (!), bu gün üzerinde Profesör Evi yazılı ise de, yine aynı işde, Üniversite'ye yiyip içecek şeyler hazırlamakta kullanılan, Bayezid Meydanı'nda, Üniversite'nin büyük giriş kapısının sağındaki, Türkoloji çalışmalarında târihi kıymeti olan bu binadan, o zamanlarda bizler kütübhâne olarak faydalanırdık; Fuad Köprülü, okuttuğu Türk Edebiyatı Târihi derslerini esas binâda verirdi; seminer çalışmalarımızı Türkiyât Enstitüsü salonunda yürütürdük. Türkiyât Enstitüsü'nün alt katında, sağda Bayezid Meydanı tarafında, Ahmed Caferoğlu'na ayrılan küçük oda, onun kendi kütübhânesi, çalışma odası işini görürdü; o, Türk Dili Dersi'ni, seminerini Türkiyât Enstitüsü'nün okuma salonunda verirdi. Caferoğlu, önce, Abdülkadir Bey gibi, Türkiyât Enstitüsü'ne asistan olarak alınmıştı; 1925 yılı sonlarında Almanya'ya gitmiş, 1929'da Breslau Üniversitesi'nde, F. Giese'nin yönetiminde hazırladığı tezi ile **Dr. Phil.** üvânını almış, aynı yıl memleketimize dönmüş, doçent olarak ders vermeğe başlamıştı³⁰. Biz, Türkiyât Enstitüsü'nün kütübhânesi kadar, onun kendi kitaplığından da faydalanırdık. Benim talebeliğim sırasında, Caferoğlu'nun odasının üzerindeki oda asistanlara ayrılmıştı. Kapıdan girilince ilk masa A. İnan'ın, karşısındaki, yanılmıyorsa Kazan Türkleri'nden Kıvâmeddin Bey'in, yanda, okuma salonunun kapısı ta-

29 A. İnan'ın eşi, bu seyahatleri dolayısıyla topladığı malzemeyi Müşfika Abdülkadir imzâsıyla, **Mar'aş'ta Halk Âdetleri; Mar'aş'ta Çocuk Oyunları** adlı makâlelerinde neşretmiştir (**Halk Bilgisi Haberleri**, c. I., nu. 8, 9; 11, Haziran, Temmuz; Eylül, 1930).

30 **Ahmed Caferoğlu** (17 Nisan, 1899 — 6 Ocak, 1975)'nin hayatı hakkında kısaca, eserlerine dâir geniş bibliyografya bilgisi için Osman F. Sertkaya'nın esaslı araştırmasına bakılabilir: **Ahmed Caferoğlu'nun Hayâtı ve Eserleri (Doğumunun 70. yıldönümü münâsebeti ile)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, İst., 1969, Edebiyat Fakültesi Basımevi, c. XVII., s. 1-28.

rafındaki masa Atsız'ındı. Artık hiçbir hayatta olmayan bu üç kıymetli ilim adamını, şimdi, o yığın yığın kitaplar, mecmûalar dolu masalarının başında, dâimâ birşeyler okuyup yazar hâllerleriyle görür gibi oluyor, yok olup gitmelerinin acısını duya duya hatırlıyorum.

Celâl Sâhir'in ölümünden sonra boşalan, Ankara'da, Halk-evleri adına çıkarılan **Ülkü** dergisinin müdürlüğü Fuad Köprülü'ye verilmişti (Eylül, 1936 — Ağustos, 1941); onun bu işi üzerine almasından hemen sonra, 1936 Ekim'inden başlayarak, A. İnan'ın bu dergide birçok araştırmalarını buluruz; fakat, F. Köprülü'nün bu vazifeden, Hasan Âli Yücel'in te'siriyle uzaklaştırılmasından sonra bu dergiye yazı vermeyen A. İnan, 1936-41 yılları arasında, yazı işleri müdürü olduğum için benim de bulunduğum, Ulus Meydanındaki **Ülkü** İdârehânesine akşamları sık-sık gelirdi. Fuad Köprülü ona, âdeti üzre, önce adını söyleyerek, Abdülkadir diye söze başlar, o Başkurt lehçesiyle, **ke** sesini kalın olarak **ka** şeklinde söyleyerek, Köprülü diyerek bahse girişirdi. Türk Dil Kurumu'nda tasfiyeciliğin alıp yürüdüğü o sıralarda, dil mes'eleleri üzerinde konuşurlarken, hocam bir fıkra anlatmıştı: Bir köyde herkes deli suyu içmiş; yalnız birkaç kişi içmemiş... O sudan içen bütün köy halkı, bunları gördükçe, parmaklarıyla işaret edip, "Deli! Deli!...", diye göstermeğe başlamışlar. Hiç huzûrları kalmayınca, "Ne yapsak, acabâ, biz de mi bu deli suyundan içsek!..", demişler. Hocam, "Abdülkadir, gâlibâ, bizim de bu deli suyundan içeceğimiz zamân geldi!..", demişti. A. İnan, pek hoşuna giden bu fıkrayı yıllar sonra da hâtırlamış, a'zâsı bulunduğu Kubbealtı Akademisi'nin bir toplantısında, bir sırası düşünce anlatmıştı.

A. İnan, boy ve kiloca orta, buğday benizli, çilleli hayâtının izleriyle dolu geniş alnını çerçiveleyen gür saçları gibi, gözleri de koyu kahverengi, yanakları biraz çıkık, dudaklarında eksik etmemeğe çalıştığı hafif gülümsemeyle aydınlanan yüzü sevimli, hareketleri ağır, fakat canlı bir şahsiyetti. O, ciddi ve dürüst, samîmî, genç meslekdaşlarından takdir ve iltifâtlarını esirgemeyen, sürekli ve sabırla çalışabilen, ilmin geçerli metodlarına uygun araştırma ve yazılarıyla gerçek bir ilim adamı idi. Hakikî bir ilim adamı olduğu için ilmi, maddî menfaatler sağlamaya vâsıta etmemiştir; ilim perdesi arkasına

gizlenip kendi menfaatlerine çalışan, günümüzde sayıları epeyi kabarık, hattâ kendilerini artık gözle görünür hâlde ortaya koyan, şahsî ve ilmî haysiyetten yoksun kimseler seviyesine düşmemiştir. Bu yüzden, hayâtının maddî rahatlık içinde sürüp gittiği söylenilemez; son yıllarında maddî sıkıntının ızırâbını epeyi tatmıştı. Onu son def'a, 1975 yazında, Türk Tarih Kurumu'nun Hukuk Müşâviri, iyi kalbli ve yardımsever Orhan Eren'in odasında gördüm. Sihhatli, canlı, ve neş'eli görünüyordu. Tek şikâyetinin, gözlerinin iyi görmemesi olduğunu, bu yüzden, otobüse rahatça binemediği için Kurum'a yürüyerek geldiğini, bu yürüyüşten zevk de aldığını söyledi; a'zâsı bulunduğu bir ilim kurumunun toplantılarına katılamadığını, bir araba gönderip kendisini alsalar, o toplantılara katılabileceğini de ilâve etmişti. O. Eren, onun için, bir göz doktorundan randevu almıştı; kendi arabasıyla göz doktoruna götürdükten sonra, evine de bırakacaktı.

1972 yılı başında kurulan Kubbealtı Akademisi'nin de a'zâsı olan A. İnan, üç-dört toplantıya katılmış, son iki-üç yıldır, gözlerinden şikâyeti dolayısıyla Ankara'dan İstanbul'a, uçakla da olsa, gelmek imkânı bulamamıştı. Yanında kaldığı oğlu Mustafa Yaşar Bey'in evinde, 1 Ekim, 1976'da, Cuma akşamı, televizyon seyrederken, 7.15 sıralarında, hayâta gözlerini yummuş, 3 Ekim Pazar günü, Karşıyaka Mezarlığı'na gömülmüştür.

Kubbealtı Akademisi, biribirinin ardı sıra kaybettiği kıymetli a'zâları Orhan Seyfî Orhon (22 Ağustos, 1972), Fâruk Nâfiz Çamlıbel (8 Kasım, 1973), Nihad Sâmi Banarlı (13 Ağustos, 1974)'dan sonra, Abdülkadir İnan'ı da kaybetmenin acısı içindedir. Türkoloji sâhasındaki ciddî araştırmalarıyla ün kazanan bu büyük ilim adamının kaybından duyduğumuz üzüntü içinde, kendisini sevenlere başsağlığı, merhûma Allah'tan rahmet dilemekteyiz.

Ankara — 24 Kasım, 1976

RUBÂİLER

BİZİ BEKLERLER

Hâtun kişiler er kişiler hep burada
Bir hayli sabîler de gömülmüş arada
Besbelli susarlar bizi beklerler ki
Birlikte susup bekleşelim bir sırada.

VEBÂL

Bir çokları evlâd ü ıyâl koymuşlar
Bir çokları Kârûn gibi mâl koymuşlar
Hâliyle bu sinlerde yatanlar hepsi
Bir hâtıra bir çok da vebâl koymuşlar.

HAVVÂ

Seçkin yaratıp akl ile Âdem kulunu
Yârab n'ola Havvâ ile kestin yolunu
Evlâd ü ıyâl onda akıl koymadı ki
Güçlûkle seçer şimdi sağından solunu.

Tahsin Banguoğlu

MEHMED ÂKİF'DEN MEKTUPLAR

M. Uğur DERMAN

14. Mektup :

Evlâdım, İki Gözüm Mâhir Bey,

Mektûbuna çok sevindim. Var ol, Rabb'im seni her iki dünyâda azîz etsin. Hem kardeşlerine, hem diğer âşinâlara dâir mâlûmat vermişsin. Buna da başkaca memnûn oldum. Ben de sana yükte ağır, bahâda hafif bir hediye gönderiyorum. Kabûl edersen pek hoşuma gider ¹.

El-Câmiatü'l-Mısriyye' (Mısır Dârülfünûnu) de Türkçe de okunurmuş. Bunu, Fârisî ile berâber olmak üzere tadrîs eden Abdülvehhâb Azzâm Bey'le üç dört aydan beri muârefe peydâ ettik. Adamcağız Türkçe dersini bana vermek istedi. Ben de «pekâlâ» dedim. Bunun üzerine Câmia'ca mes'ele iki ay kadar uzatıldıktan sonra, iki hafta evvel «Derslere başlayabilirsin» dediler. Şimdilik gidip geliyorum. Dersim, Edebiyat kısmının üçüncü - dördüncü senelerine münhasırdır. Haftada dört saat, yâni her sınıf iki ders alıyor. Dördüncü sene talebesi geçen yıl Azzâm Bey'den biraz okumuşlar. Üçüncü sene talebesi ben-den başladılar. Câmia ² talebesine Arapça ders takrîri bidâyet-

1 Aslında yükte hafif, bahâda ağır olan bu hediye, Âkif merhûmun Hilvan'da çektirip gönderdiği fotoğrafıdır. Arkasında «Mâhir Bey Oğlumuza» ithâfıyla :

**«Dış yüzüm böyle ağardıkça ağarmakta, fakat,
Sormayın iç yüzümün rengini : Yüzler karası!
Beni kendimden utandırdı, hakikat, şimdi,
Bana hiç benzemeyen sûretimın manzarası.»**

kıt'ası yazılmış olan bu resim, Kubbealtı Mecmûası'nın Ocak 1975 nüshasında neşredilmiştir.

2 Câmia : (burada) Üniversite.

te beni düşündürdü. Lâkin «El-hayâü yemnaü'r-rızk» düstûruna tevfiğ-ı hareket etmek³, bakkala, kasaba rezil olmaktansa Dârülfünûn efendilerinin garip - nüvazlıklarına dehâlet eylemek⁴ daha mâkul göründü. Bakalım Mevlâ ne gösterecek?

Hâtırımda iken söyleyeyim: Talebenin elinde kitap yok. Benden kitap istiyorlar, «Siz bize yerini, ismini bildirin; biz İstanbul'dan getirtiriz» diyorlar. İstanbul'daki âsârın Türk çocukları için yazılmış olduğunu söyledim. Onlar da, ibtidâî çocukları için yazılmış kitapların, şimdilik kendilerine kâfi geleceğini; yazın, benim sûret-i mahsûsada Mısırlılar için bir eser yazmamı söylediler. Arapça kendi lisanları olmasına, Fârisi'yi de okumakta bulunmalarına nazaran, Türkçe'nin bunlar için güçlüğü yalnız Türkçe kelimâta inhisâr ediyor. Kuzum evlâdım, sen kavâid-i lisan⁵ için ayrı, kırâat için de ayrı mı olur, yoksa ikisi bir arada mı olur, mevcut kitaplar içinden birini intihâb et de, sür'at-i mümküne ile gönder. İki sınıfın mevcûdu ancak yirmi efendiye bâliğ olduğu için, o kadar nüsha kifâyet eder. Sen kitabı intihâb edersin; Eşref Edîb ya vere-siye, yâhud peşin olarak alır gönderir. Yalnız, o biraz ihmâlcidir. Sen kendisini dâimâ harekete getirmelisin. Kitaplar bu-rayaya gelir gelmez, bedeli takdîm edileceğinden emîn olabilir-siniz! Biz Mısırlılarca para mes'elesi, en ehemmiyetsiz mesâil-dendir mâlûm a!

Fuad Şemsî, kendisine de söylediğim gibi, sahire-i sammâ⁶ kesilmiş! Ne yazsam tınmıyor. Kızayım diyorum, elimden gelmiyor. Ne diyelim, Allah insaf versin. Enişte Efendi Hazretleri'ne⁷ arz-ı tâzîm ederim. Ziyâ Efendi Hoca'yı görürseniz, ona da iştiyaklarımı, selâmlarımı lûtfen söylersiniz. Servet'e, Abdülmennan'a, Fâhir'e çok selâm. Ferid Bey'i bu gece rüyâda gördüm. İnşâallah rahatsızlığından tamâmiyle sıyrılmıştır.

3 Hareketini «Hayâ (çekinme) rızka mâni' olur» düstûruna uydurmak.

4 Üniversite talebesinin gurbetteki yabancılara karşı himâye ve lûtuflarına sığınmak.

5 Kavâid-i lisan: Bir dilin kâideleri.

6 Sahre-i sammâ: Sert (ses vermeyen) kaya.

7 Mâhir Bey'in eniştesi Râif Dinç Bey.

Bir daha mülâkatınızda selâmımı unutmaz söylersiniz olmaz mı?

Tercüme bitti ammâ tebyîzi henüz bitmedi. Bakalım o mu benden evvel bitecek, yoksa ben mi ondan evvel biteceğim!

Emin ile Tâhir ellerinizi öpüyorlar. Emin, Fâhîr'e bir çok selâmlar gönderiyor. Geçen kış, onlarla birlikte bir resim aldirmıştık. Altına şu kıt'ayı yazdım :

**Ne odunmuş babanız, olmadı bir baltaya sap!
Ona siz çekmeyiniz, sonra ateştir yolunuz.
Meşe hâlinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;
Pek de incelmeyiniz, sâde biraz yontulunuz.⁸**

Geçen kış Eşref Edib Safahât'ı yeniden bastırmış; ciltli olarak bana da göndermişti. Ötesine berisine baktıktan sonra mahzûn oldum, şu kıt'ayı söyledim :

**«Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın»
Derdim, sana baktıkça, a bîçâre kitâbım.
Kim derdi ki, sen çok de, senin arkana kalsın;
Uğrunda harâb eylediğim ömr-i harâbım?**

Gülme komşuna, gelir başına! Meşhur Yahyâ Kemâl gibi, felek bizi de kıt'acı etti : Dört yılda oniki mısra! Neyse Allah beterinden esirgesin. Kemâl-i iştiyâk ile gözlerini öperim iki gözüm evlâdım. Midhat Cemâl'i gördüğün yok mu?⁹

15 Receb 1348¹⁰

Mehmed Âkif

8 Âkif Bey, bu kıt'ayı Safahât'ında neşrederken — bir beyit daha ilâve ederek — şöyle değiştirmiştir :

**«Ne odunmuş babanız, olmadı bir baltaya sap!
Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz.
Meşe hâlinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;
Gelen incelmış adam devri, hemen yontulunuz.
Ama dikkatli olun: Bir kafanız yontulacak;
Sakin aldanmayın, incelmeye gelmez kolunuz!»**

9 Karakter itibâriyle değil, sâdece edebî sâhada Âkif merhûmun yolundan giden şâir ve edib Midhat Cemâl Kuntay (1885 - 1956).

10 17 Aralık 1929.

15. Mektup :

Evlâdım, İki Gözüm Mâhir'im,

Mektûbunu fart-ı iştîyâk ile bekliyordum, nihâyet geldi. İnşâallah bundan böyle ara sıra hasbihâl ederiz. Fuad'in defterinde pek dişe dokunacak, yâhud seve seve okunacak bir şey olmasa gerek. Zâten kısım-ı âzamı vaktiyle yazılmış parçalar-dan ibâret. Mâmâfih bastırmak istiyordum; olmadı. Bu yaz, iki - üç nazm edilecek mevzûum var. Muvaffak olabilirsem, önümüzdeki kışa «Yedinci Kitap» diye, hepsini bir arada çıkaracağım. Gön­lüm harap, zihnim perişan, elim işe varmıyor. Son senelerde haylıca okudum; lâkin okuduklarımdan bir istifâde ettim mi, bilemem.

Kardeşlerin hakkında mâlûmât verişinden memnûn oldum. Eniştene arz-ı hürmet ederim. Hoca Ziyâ Bey hakkında, kendisinden mâlûmât alır, bana da yazarsan, çok büyük lûtfetmiş olursun.

Hâfız Yusuf Paşabahçesi'ni bıraktı; Kınalı'ya irtihâl etti öyle mi? Kuyumculuğu berdevam mı? İnşâallah maişet husûsunda pek muztar değildir. Hoca Hayret¹¹ hakkında, ondan haylıca mâlûmât edinebilirsin sanırım. Bir zamanlar, ona mü-lâzemet ederdi¹²; hattâ rahmetlinin vâdisinde mazmunlu, nük-teli şiirler söylerdi. (Ve şi'rî Şi'râ) nüktesi için, burada büyük bir edibe sordum. «Şi'râ, Süreyyâ gibi alemler dâimâ harf-i târifle kullanılır. Binâenaleyh, böyle bir nükteye lisânın mü-sâadesi yoktur. (Ve şi'ri' eş-Şi'râ) denmek lâzım» mütâlaasın-da bulundu.¹³

11 Adanalı Hoca Hayret Efendi (1848 - 1913), nev'i şahsına münhasır bir şâir ve edîbdir. Hayâtı ve eserleri, Mâhir Hoca tarafından Edebiyat Fakülte'sini bitirirken mezûniyet tezi olarak incelenmiştir (Tez numarası : 87). Hoca'nın, Âkif Bey'e yazdığı mektupta Hayret Efendi için bildiklerini sorduğu, yukarıdaki izâhattan anlaşılıyor. Hoca Hayret'e dâir, İbnülemin Mahmud Kemâl Bey'in «Son Asır Türk Şâirleri» eserinde de geniş mâlûmat vardır (s. 577 - 600).

12 Mülâzemet ederdi : Yanından ayrılmazdı.

13 Dr. Osman Öztürk arkadaşımızın beyânına göre, bu Arapça söz «Şiirim Şi'râ yıldızı (gibi) dir» mânâsına gelmekte olup, her iki kelime de aynı imlâ ile yazılır ve — Süreyyâ (Ülker) gibi — bir

Paris'de vefât eden Hoca Kadri Efendi merhum, Hayret'in pek takdir ettiği efâdıldan idi¹⁴. Abdülhamid zamânında Mısır'a gelerek «Kanûn-ı Esâsî» gazetesini çıkaran, Mısır'dan da Paris'e giden bu zât, neşriyâtından dolayı gıyâbî îdam cezâsına mahkûm edilmişti. Hayret merhum diyordu ki : «Param olsa, Bulgaristan'a kadar gider, Kadri Hoca'ya Cerîr'¹⁵ in şu beytini telgrafla çekerdim :

**«Zeame'l-Ferezdaku en seyaktülü Merba'an
Ebşir bitûli selâmetin yâ Merba'u»**

Ferezdak¹⁶ mâlûm, Cerîr'in rakibi idi. Merba' ise Cerîr'in râviyesi, yânî eş'ârının canlı bir defteri idi. Ferezdak için savrulmuş nâmütenâhî şetâim-i galîzayı¹⁷ okuyup gezen Merba', tabîidir ki, söverken şâirin hoşuna gidemezdi. Onun için «Öldürürüm, tepelerim» gibi tehdidlerde bulunmuş olacak ki, Cerîr de : «Ferezdak Merba'ı öldüreceği vehminde bulunmuş. Ey Merba', demek ki sağ sâlim pek çok zamanlar yaşayacaksın,

yıldız ismi olan Şi'rânın evveline harf-i târif konulmak icâb eder. Mektuptaki ifâdeden anlaşıldığına göre, bu nükte Hoca Hayret Efendi'ye âittir.

14 Fazilet sâhibi kimselerden olduğunu Âkif Bey'in de belirttiği Hoca Kadri Efendi, Sultan Hamid devrinin ateşli hürriyet taraftarlarındandır. «Son Asır Türk Şâirleri»nde kaydolduğuna göre (bkz. : Âsaf (Mahmud Celâleddin Paşa) ve Hüseyin Sîret (Özsever) madde-leri), Mısır'dan Paris'e geçtiği sırada (1901 - 1902), Dâmad Mahmud Celâleddin Paşa ve Şâir Hüseyin Sîret Bey ile birlikte — Mısır Hidi-vi'nin jurnali ile — anarşist sayılarak, gıyâben îdâma mahkûm edilmiş; buna sebep olarak da Yıldız civârına dinamit koyacaklarının öğrenildiği ileri sürülmüştür. Meşrûtiyet'ten önce Paris'te vefât ettiği anlaşılan Hoca Kadri Efendi'nin Bosna Arnavutlarından olup Trebin'de doğduğunu; «Serâyih (Nesâyih-i Hoca Kadri Efendi)», «Zulüm ve Adl», «İstinsaf» isimli eserlerinin basıldığını, «Âti» ve «İleri» gazetelerinde «Kânûn-ı Esâsî'nin Lüzûmu» hakkında yazılarının çıktığını da, Sayın Ziyad Ebuzziyâ — vâki' ricâm üzerine — tesbît ederek bildirmiştir.

15 Cerîr (653 - 733) mâruf bir Arap şâiridir.

16 Ferezdak (640 - 733), bilhassa hicivleriyle tanınan bir Arap şâiri.

17 Nâmütenâhî şetâim-i galîza : Sonu gelmeyen kaba sövmeler.

tebşîr ederim» meâlindeki sâlifü'z-zıkr¹⁸ beyti söylemiş. Ferezdak'ın gâyet cebîn¹⁹ bir adam olduğunu da unutmamalı.

İlân-ı hürriyeti müteâkıp, «Beyânü'l-Hak» ismiyle, ulemâ tarafından bir mecmûa-i dîniyye çıkarılmaya başlamıştı. Hayret Hoca, ona bir makâle göndermiş. Merhûmun sinnine, şöhretine hürmeten makâleyi başa geçirmek istemişler; lâkin Abdülhamîd'e hücum mâhiyetindeki bir yazı ile işe başlamak tuhaf görüldüğü için, ortalara doğru bir yere sokuşturmuşlar. Bunu gören Hayret : «Biz nevzâdın²⁰ başına bir sarık gönderdik; onlar bilememişler de kuşak diye beline sarmışlar!» demiş. İleride aklıma gelirse, yine merhûma âit bâzı şeyler yazarım. Kıymetsiz adam değildi; lâkin tevfihsiz²¹ idi. Kendisini bir şeye yaratmadı. Nasreddin Hoca'nın merkebi gibi, önüne geleni ısırdı; arkasına geleni tepti. Pek çok adamları incitti²². Huysuz mahlûklardan idi, Allah rahmet eylesin.

Fuad Şemsî'ye çok selâm. Eniştenize, birâderlere kezâlik.

18 Sâlifü'z-zıkr : Zikri geçen.

Hoca Hayret Efendi Cerîr'in yerine kendisini, Ferezdak'ın yerine pek sevmediği Sultan II. Abdülhamîd'i, Merba'nın yerine de gıyâbî idâm cezâsına mahkûm edilen Kadri Hoca'yı koyarak telgrafla Paris'e çekmeyi düşündüğü bu beyit ile : «Abdülhamid, Kadri Hoca'yı öldüreceği vehminde bulunmuş. Ey Kadri Hoca, demek ki sağ sâlim pek çok zamanlar yaşayacaksın, tebşîr ederim» demek istemiştir. Bu hiciv, ancak Hoca Hayret gibi bir Arap Edebiyatı allâmesinden zuhûr edebilir!

19 Cebîn : Korkak, ödle.

20 Nevzâd : Yeni doğmuş çocuk.

21 Tefihsiz : Uygun hareket etmeyen, uyumsuz, muvaffakiyetsiz.

22 Mehmed Âkif de, Hayret Efendi'nin haksız yere hışmına uğrayanlardandır. Mâhir Hoca'dan duymuştum: Son derecede kibirli ve azametli bir zât olan Hoca Hayret, Meşrûtiyet'i müteâkıp Dârülfünûn Ulûm-ı Dîniye ve Edebiye şubeleri müdürlüğüne (bu günkü mânâsıyla: İlâhiyat ve Edebiyat Fakülteleri Dekanlığı) tâyin edilmiş. Yine o sırada, müderris (profesör) sıfatıyla Edebiyat şubesine getirilen Âkif Bey'i açılış günü talebeye takdim eden Hayret Efendi der ki : «Bundan sonra, edebiyat derslerinizi Mehmed Âkif Bey okutacak. Ben de, idâri işlerden fırsat buldukça gelir, size edebiyâtın ne demek olduğunu öğretirim!». Haddini aşan bu sözler, Âkif Bey'i haklı olarak müteessir etmiştir.

Teyzeniz, hamdolsun iyicedir. Hâssaten selâmlar, duâlar ediyor. Hocazâde Cevdet Efendi'ye ihtiramlarımı lûtfen tebliğ edersiniz. Kemâl-i iştîyâk ile gözlerini öperim evlâdım Mâhir'im. Gerçek, Ali Rızâ Efendi ceddimizi gördüğün yok mu? Kurban Bayramınızı şimdiden tebrik ederim.

3 Zilhicce 1350 — 9 Nisan 1932

Amcan

Mehmed Âkif

İki yıldır neşretmekte olduğumuz mektupların nihâyetine geldik aziz okuyucular! Mehmed Âkif'e ve edebiyat târimize dâir bâzı gerçekleri aydınlattığına inandığımız bu mektupların asıllarını, Ankara'da — İstiklâl Marşı'nın yazıldığı — Tâceddin Dergâhı'nda açılan Mehmed Âkif Müzesi'ne, merhûmun 40. ölüm yıldönümü vesîlesiyle «Mâhir İz Hoca'nın armağanı» olarak sunmanın huzûrunu duyuyor, her iki rahmetliyi de Fâtîha'larla anıyoruz.

EĞRİ BEYLERBEYİ'NİN DESTÂNI

— Şehâdet-i Kör Abaza Hüseyin Paşa —
Silâhdâr Târihi'nden.

Açayım gel sana târihten ateş bir sayfe,
Döğüşürmüş nasıl Osmanlı, işit, serhadde.
Eğri Beylerbeyi, tek gözlü, yiğit bir Abaza,
Cigir'in fâtihi, bir dalkılıç asker Tuna'da.
Hizmet etmiş bir ömür nâmı büyük devletine,
Güvenip sâdece îmanına, kol kuvvetine.
Koşmuş arslan gibi yaz kış demeden her sefere,
Pâdişâh uğruna serhadde zaferden zafere.
Yüce serdâr ise düşmüş idi dünyâ malına,
Yardım isterken uçan kuştan o günler Viyana.
Sürdü sancâğını İslâm'ın o gün yerlere ol!
Kıydı fermân ile gönderdiği askerlere ol!
Onlar uğrunda ölürken oturup seyretti,
Güzelim ismini âlemlere bednâm etti.

Biz ki kankırmızı bir defteri yaktık Tuna'da,
Gamlı bir yurt, acı bir türkü bıraktık Tuna'da.
Tuna bir sinsî firaktır ki sarılmaz yarası
Altı yüz yıl ki nasıl terkedilir hâtırası.
Altı yüz yıl kalınan yer ki vatan toprağımız,
Tâ Süleyman Paşa'nın çektiği hür sancağımız
Vatan olmaksaki rû'yâyı görürken orada,
Hangi kuvvet ile kalmış bunu hisset şurada.

Beklenen yardımı gördermedi gâfil serdar.
Beş bin asker ki şehîd olmaya vermişti karar.
O fütüvvet günü bir kanlı vazifeydi ölüm,
Size cennet olarak vâdedilen şeydi ölüm.
Altı asrın ki bu îmândı yaman felsefesi,
Ordu bir milletin askerce vatan felsefesi.

Atın üstünde divan kurdu Varat, Eğri Beyi,
Meşveret eylediler savmak için bâdireyi.
Serhad askerlerinin pîri : «Cihet yok gidecek,
Emr-i serdâra gelirse bizi affetmeyecek.
Adımız şanla anılsın, kırılırsak» dediler,
Orda küffâra dönüp meydanı terketmediler.
Eğri Beylerbeyi bir şanlı serasker idi o!
Kılıcından kan akar namlı bir asker idi o!
Beş bin asker ile saldırdı otuz kırk alaya
Vardı hem kendi, silâhdârı vurulmuş Tuna'ya.
Tâ ki gâzî kanı baştan başa arslan bedeni,
Düştü bir dâğ gibi, kankırmızı bir «Ah» demedi.
Gördü serdar kırılırken onu hem askerini,
Dürdü beş bin kişinin orda zaman defterini.

Sizi küffâra bu illerde zebûn etti felek,
Sizi serdâr ile bir oldu da hûnetti felek.
Sizi andıkça bu gün bağrını dağlar Rumeli
Her geçen gün kararan bahtına ağılar Rumeli.
Kaldılar ismi ve cismiyle ki eyvâh Tuna'da
Kanı hâlâ akar ecdâdımızın âh Tuna'da.

Necati Yazgan

ÂBİDELERİN BİR ELDEN İDÂRESİ

Ekrem H. AYVERDİ

(«Âbidelerimizin Târimizdeki Rolü» nâmıyla 14 Nisan 1956 da Târih Konferansı'na verilen tebliğden hülâsa:)

Osmanlılar'ın siyâsî târihini yazmak için baş vurulacak epeyce sahih vesika mevcut bulunmaktadır. İctimâî târih ve teşkilât bahisleri de, bu derece olmasa bile, yine zengin menbâlara mâliktir.

Bu yoldaki mesâî, ilk târihler ve sonraki vak'anüvis târihleri hareket noktası olmak üzere, Divân-ı Hümâyûn, Bâb-ı Âlî, Evkaf, Tapu Şer'iyeye sicillerine ve kayıtlarına istinâd edebilir. Bundan mâadâ çeşitli tâlî menbâlar da eksik değildir. Fakat bu vesikaların XV. asır ortasından bu yana mebzûl olmasına karşılık, daha evvelki devirlere âit olanları pek mahduttur. Bir kere o zaman vak'anüvis târihleri yoktur. Diğer kuyûdat da nâdirdir; bununla berâber bütün bütün mâdum diyemeyiz. Nitekim Orhan Gâzî ve Murad Hüdâvendigâr devrine âit ara sıra ele geçen vakfiye vesâire, bu nevi kuyûdâtın, evvelce tesis edildiği hâlde, sonradan, belki de 816 târihinde Bursa'nın aşağı kalesinin Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından yakılması esnâsında, kaybolmuş bulunması ihtimâlini akla getirmektedir. Bununla berâber, kalanlar bile, bize birçok târihi hakikatleri aydınlatmaktadır. Meselâ Osmanlılar'ın Meriç'in karşı tarafına ancak Hüdâvendigâr devrinde atladıkları, Vize'yi de yine o zamanlarda veyâ daha sonra aldıkları söylenir! Hâlbuki Meriç'in 40 km. garbındaki Şabhâne'yi ve Vize'yi aldığı, Gâzî Süleyman Paşa'nın vakfiyelerinde anlatılmaktadır. Kezâlik Yıldırım'ın ana bir kardeşi bir Yahşi Bey'in bulunduğu

da türbesinden belli olmaktadır. Anasını da yazdıkları hâlde, hiçbir şecere kitabı Hüdâvendigâr'ın bu şehzâdesini kaydetmemiştir. Bu mahdud vesîkalarından başka o devirlerin mimârî eserleri, içtimâî ve medenî târihi tenvir bakımından, mühim bir kıymet taşımaktadır. Tabiatıyla bünyeleri itibâriyle san'at târihimiz için de bizâtihi birinci derecede ehemmiyetleri vardır. Meselâ Orhan Gâzi zamânının avuç içi kadar devletinde câmi, medrese, han, imâret, türbe, köprü, kervansaray nevîlerinden yüz yirmiden fazla binâ olduğu anlaşılmaktadır. Bu yekûnun zamânımıza intikâl eden adedi ifâde etmekte olduğu da unutulmamalıdır. Mimarları da bizden olan bu eserlerin, komşularından bâriz farklarla ayrılan müstakil ve mütekâmil bir şahsiyeti bu arada müşâhede edilmektedir. İşte bu istiklâl, ilerideki hârikulâde Osmanlı mimârîsinin ilk kaynağı olmuştur.

Eğer mimârî, içtimâî bir varlık olacak dereceye vâsıl olmuşsa, cemiyetin taazzuvu esaslı ve kuvvetli bir raddeye ermiş demektir. Bu yoldan diğer san'atlar hakkında da istidlâller yapılabilir.

Mimârînin kudreti, çapı her devir için bir mehenk olmakla berâber, yazılı vesîkaları az olan, ilk zamanların içtimâî ve umûmî târihi bakımından daha ziyâde ehemmiyeti hâiz bulunmaktadır. Güzel san'atlar târihi nokta-i nazarından da ehemmiyeti ana kaynak ve san'at olmasındadır.

Bilhassa bizim vaziyetimizde bu hâl daha bâriz bir kıymet kazanır. *Şu yüzden ki Osmanlılar san'at sırlarını bilâvâsita nakletmeyi dâimâ tercîh etmişler, yazı ile nakledilen hünerin kıvâmının kaybolacağını takdir eylemişlerdir. Siyâsî ve hukûkî, bilhassa mâlî sâhalar gibi, kalıplaşmaya mecbur ve bünyece buna müsâid olan ef'âlin vesîkaları çeşitli ve bol olduğu hâlde san'at hususlarında buna lüzum görülmemesi bu düşünceden mütevelliddir.* Kelimelerin mücerret kalıplarına sığdırılan medeniyet ve san'at makineleşir ve canlılığından çok şeyleri kaybeder. Hâlbuki gözle görülerek, kulakla işiterek el melekesini artırarak tutulan bir san'at yolu, olgun ve canlı an'anelerin devâmını temin eder. Nitekim eski Türk san'atlarının en güzellerinden biri olan yazı için eslâf «El-

hattu mahfiyyün fi ta'rif'il-üstâz ve kıvâmühû fi kesret'il-meşk» yâni, hattın kemâli üstâdın târifinde gizlidir; kıvâmı da meşkin mezbûl olmasıyla temin edilir.» demişlerdir. İşte cedlerimiz revîşlerinin icâbı olarak, an'ane yanında ancak muhtıra sayılabilecek, ehemmiyeti az vesikalardan başka bir şey bırakmamışlardır. Unutmamalı ki onlar devletlerinin «Ebed-müddet» liği gibi, an'anelerinin de ebediliğine inanmışlardır. Yüksek san'atlarını devletle bir tutuyorlardı. Cedlerimiz Osmanlı devletinin en büyük ve köklü Türk devleti olması niyetiyle cehdetmişler ve bu yolda muvaffak da olmuşlardır; imanlarının menbâı bu idi. Biz burada bu yolda bir münâkaşa açacak değiliz; yalnız hakikatin bu merkezde olduğunu belirtmekle iktifâ edeceğiz.

Meselâ mûsıkımız bugünkü eser mikdârına bakılarak, kemiyet bakımından istihfafla yâdedilir durur ama, acabâ hakikat bu merkezde midir? Hiç zannetmiyoruz. İtrî'nin bestelemiş olduğu güftelerin dercedildiği mecmûada 1100 kadar eser mevcûd olduğu hâlde bestesi zamânımıza intikâl edenlerin mikdârı belki 40 dır. Biz bu mecmûayı gözlerimizle gördü idik. Son asır nihâyetine kadar da altı yüz bin Türk bestesinden bugün ancak on bin kaldığı da rivâyet edilir. Bu rakamlar neler kaybettiğimizi ne kadar belîğ bir şekilde ifâde etmektedir. Uzağa gitmeğe hâcet kalmadan el san'atlarımıza bir göz atsak, ciltlerde kullanılan derilerin, boyaların nasıl hazırlandığını, kalemtraşın çeliğine nasıl su verildiğini, kumaşın, kadifenin, imâl tarzını bilemediğimizi görürüz. Bütün bunlar bir medeniyetin devamlı neticeleri idi. Bunlardan meselâ işlemecilik bir mertebe yeniden hayâta kavuşmuştur.

Hâlbuki an'ane gemisini sâhile bağlayan palamarlara son asırda ve daha sonraları indirilen balta darbeleri o kadar haşın olmuştur ki, gemi enginlere açılmış, üstelik dümen de kalmamış, rüzgârların sürüklediği tekne artık tekrar kıyıya yanaşamaz olmuştur. Türkler san'atlarının kudretini ve tâkatını ne kadar hissedip bilseler de, bunu muârizlarının sistemli inkârları karşısına canlı misâllerle çıkarıp bedâhet derecesinde isbâta muktedir olamayacaklar, onları insâfa bile getiremeyeceklerdir.

Yalnız mimârî eserleri bundan müstesnâdır. Onlar bünyelerindeki devamlılık ve kendi sırrını bizâtihi ifşâ etmesiyle diğerlerinden ayrılır; kasdî tahribin her türlü usûl ve vâsıtalarına ve gaflete rağmen de elde diğerleriyle kâbil-i kıyas olmayacak derecede bir zenginliğe sâhiptir.

Mimârî eserlerin umûmî ve içtimâî târihinde oynayabilecekleri aydınlatıcı rol şüpheden vârestedir; yukarıda da bu ciheti bildirmiştik ve yine, san'atlar arasında, bünyesinden dolayı mimârî, nasıl ana san'at ise, cemiyetimizin dünyâ görüşünü en başta aksettiren ayna da olmaktadır.

Bizim millî dehâmız benimsediği her kolda özlü ve pek mebzul kıymetler meydana getirmiştir; san'atımızın her şubesi de birbirinin mütemmimi olan bir kül'ün parçasıdır; mimârînin tek mümessil olmadığı da muhakkaktır. Fakat diğerlerinin ulaştığı kemiyet ve keyfiyet merhalesini, yâni tâkatini, hacmını ve hüviyetini, mimârî kadar ölçmeğe yetecek misâl, örnek bulamadığımızdan, mûsikiden yazısına, tezhibine, mücellitliğine, kumaş ve kuyumculuğuna kadar hepsinin derecelerini mimârînin vardığı seviye ile kıyaslayıp, haklarındaki noksanlarımızı da asgariye yaklaştırmak mümkün ve lâzım olmaktadır. Mimârî bu derece yüksek ve mebzûl olsun da, bir bütünün cüzleri olan millî san'atlardan bir takımı cılız kalsın, olacak şey değildir. Mimârîden gayrisi, maddî bünyeleri sebebiyle, zamânın tahribâtına ve ihmâle dayanıklı değildir; hele maddî kıymetleri onları, harcanacak, hârice kaçırılacak bir metâ hâline gelmesine yol açmaktadır.

Türk milleti, medeniyet ve kültürü ulu bir kayadır; o kıymetlere ihânet ise, bu kayadan kopmuş, veyâ başkaları tarafından koparılmış molozlardır. Bu mahlûkat, göz kırpmadan mimârîye de kıyarlar güçleri yetişmez, yetişmemiştir.

Biz bu nokta-i nazarı nâne şekerî satıcısının ona 40 türlü hassa izâfe etmesi kabilinden bir gayretle söylemiyoruz; mimârînin millî dehâya son bir ölçü, bir mehenk vazifesi gördüğünü müşâhede ederek söylüyoruz.

O hâlde en güvenilir bir menbâ olan âbidelerimiz en candan bir titizlikle muhâfaza edilmeli, tedkik ve şerh olunmalı, târihte işgâl ettiği mevki ve san'at kıymetleri belirtilmeli-

dir. Nazarî olarak kimse bu fikrin aleyhinde görünmüyorsa da, hakîkatte, marazî bir zihniyet eski binâları hem bâr, hem engel telâkki etmeği daha çıkar bir yol bulmaktadır. Mühim bir kütle de tamâmiyle lâkayddır. Bugünkü hâlimizde eski eserlerimiz, münhasıran bizim mahsûlümüz olan müstakıl bir medeniyetin kendisi, mümessili demektir. Bunlarla ne kadar uğraşılsa azdır ve hakkında söylenenler mâlûm-ı ilâm değil, gönüllerde ve zihinlerde nakşetmek üzere tekrardır. Biz de bu ümniye ile, mimârının iki vecheli vazifesini ve diğerlerinden fazla olan varlığını belirtmekten bir an geri kalmadık, inşâ-ı allah kalmayacağız da. Esâsa âit bu meşrûhattan sonra, kolları sıvayıp tatbikâta geçmenin çârelerini aramaya sıra gelmiştir.

1 — Birinci merhale, herşeyden evvel kendimize ve medeniyetimize inanmak mes'elesidir. Bunun için bilginin lâzım olduğu muhakkaktır. Fakat bizim medeniyetimizi bilmedikleri hâlde istihfafla inkâr edip bilseler de, temerrütten ayrılacakları şüpheli olan kesif bir zümre vardır ki bunlara ne delil getirilse faydasızdır. Bu tâîfeden içimizde bulunanları kaybolmuş addetmek bir zarar teşkil etmez ve bu tahripçi cereyâna ancak kendi usûlleriyle ve îmanla karşı konulabilir. Mes'eleyi bilip ona inananlar, bilmeyenlerin ve lâkaydların zihni ve rûhî hazırlığını temin ile mükelleftirler; bu yolda bir teşkilât olarak çalışmaları da zarûridir. Binâenaleyh memleket içinde ve yâ bugün eski topraklarımızda kalmış olan eserleri korumanın, bir usûl dâhilinde istifâdeyi mûcip tarzda imâr etmenin lüzum ve imkânları husûsunda bütün tereddütleri izâle etmeli. Bir yandan da aleyhte olanların âmiyâne, fakat sistemli ve sinsî telkinlerinin ne kadar esassız olduğu anlatılmalı; mâzî husûmeti giderilmelidir. Şu hakîkatin göz önüne serilmesi lâzımdır: Mimârımız hiç bir zaman eskimeyecek yenilikleri sine-sinde saklamaktadır ve dünyânın hiçbir üslûbu bu dereceye kadar tek millete has değildir.

Bu yolda açılacak toplu bir mücâdele hamlesi tamâmen yerine masrûf olacak ve millî benliğin doğmasına en büyük mesnet noktasını teşkil edecektir.

Biz bu hazırlayıcı faâliyeti muhakkak lâzım görmekteyiz.

2 — Bir taraftan bu rûhî ve zihnî mücâdele yapıladursun, devlet veyâ evkaf ve diğer müesseseler ve eşhas elinde bulunan eski eserlerin hukûkî âidiyetini tâyin edecek kânunları yapmak ve idârelerini tek bir teşkilâta bırakmak lâzımdır. Bu yolda zaman zaman yapılan kıpırdanmalar, yukarıda bahsi geçen, sinsi düşmanlar tarafından hemen basdırılmaktadır.

Meselâ 1955 lerde düşünüldüğü işitilen bir kânun taslağında binâların şimdiki gibi yine müteferrik idârelere âit olacağı ve bu tasnife de ancak yüz senelik mâzisi olanlar gireceğini kabûl etmek tasavvur edilmmişti. Belki böyle kânun, vaziyeti birazcık düzeltebilir; fakat mâlikler müteaddid kaldıkça teşettüt devâm edecek, yine her müessese her türlü müdâhaleyi önleyecek çâreyi bulacaktır. Hâlbuki mülkiyeti, o binâyı kullanan müessesede olmayıp, tek bir teşkilâta olursa, keyfemâ-yeşâ tasarruf imkânı kalmaz.

Yüz sene kaydı da pek çok binâları murâkabeden hâriç bırakacaktır. Meselâ Beylerbeyi Sarayı, Küçüksu, Beykoz Kasrı, eski Bâb-ı Seraskeri ve medhal tâkı ve köşkleri, Sultan Reşad Türbesi tesâdüfün eline mi terkedilecektir?

Sultan Aziz ve Hamid devrinde yapılan bâzı güzel konaklar, yalılar, bize âit değil midir ki bu kânunla alâkadan hâriç tutulacaktır? Mes'ele binânın muayyen bir yaşı doldurması değil âbide vasfını hâiz olmasıdır.

Vaziyeti tenvir için eski eserlerin ne gibi teşekküllere âit olduğunu görelim. Bunlardan: a) Câmiler vakfın tasarrufunda, Diyânet İşleri'nin idâresindedir. Bir kısmı da filen mahalli teşekküller ve derneklerin elinde bulunmaktadır. b) Medreseler kânûnen vilâyet husûsî idârelerinin, tatbıkatta belediyelerin elindedir. Bir kısmı da pek çeşitli müesseselerin idâresindedir. c) Hamamların ufak bir kısmı evkaf ve belediyeye, ekseriyeti husûsî şahıslara âittir. d) Şehirlerdeki hanlarla, umûmiyetle evler, konaklar husûsî şahıslardadır. e) Su tesisâtı ve çeşmeler belediyelerdedir. f) Mezarlıklar kânûnen belediyelere âitse de, taşa ihtiyâcı olan herkes onlara taarruzda serbesttir. g) Üzerinden yol geçen köprülere nâfia vaziyet eder; güzergâhta olmayanlar tamâmen metruktur. h) Türbeler, saraylar, birkaç çarşı ve bâzı müteferrik binâlar maârif vekâletinin

tasarrufundadır. k) Muhteşem kervansaraylar, kaleler, liman, rıhtım tesisâtının devlete âit olması lâzım gelirse de hakikatte tamâmen sâhipsizdir. l) Pek çeşitli binâlar askeri idârededir.

Bu tasnif ancak kânûnî alâkayı belirten nazârî bir râbitayı işâret edip, mezkûr idârelerin her biriyle muhakkak alâkadar olduğunu ifâde etmez. Meselâ, evkaf bir çok câmileri kadro hârici bırakır. Husûsî idâreler de medreselerin yalnız âdi bir mülk gibi kirâya verilmesinden ve göz önünde ve istifâdesi kolay olanlara da indi tasarruflarda bulunmaktan başka bir şey düşünmez. Otuz sene evvel mâmur olan binlerce medrese, bugün harâbe hâlidir. Arsasından istifâde için de bir gün tamamiyle çökmeleri beklenmektedir.

Saraylar maârif vekâletine âit ise de emsâlsiz Edirne Sarayı'yla kimse meşgûl olmamıştır. Yâni eski eserlere alâka ve bakım tamâmen tesâdüflere terk edilmiştir. Kazârâ bir binâ nazar-ı dikkati üzerinde toplamışsa şöyle böyle bir tâmir görmüştür. O büyük Sultan Hanı'nın imârını da hayırhah bir ecnebi dostun ikâzına medyûn olacağız gibi görünmektedir.

Fakat işin en hazin cephesi bu âidiyetleri tâyin eden kânûnun sanki o müesseselere keyfemâyeşâ tahribat yapabilmelerini temin ve tanzim edilmiş gibi telâkki olunmasıdır. Meselâ kabristanların belediyelere terk edilmesi karârı denebilir ki, ancak, târihi bağırırlarında toplayan kabir taşlarının sökülüp mezarlığın arsa hâline getirilmesi için düşünülmüştür! Buralarda belediyeler tozlu parklar tesis edebilmek için karşılıksız hak kazanmıştır. Belediyeler kabristanları ve su tesisâtını hiç bir sûretle tecâvüzlere karşı korumaz. Böyle bir niyetleri olmadığı gibi, olsa da, kudretleri yoktur. Bu yüzdendir ki meselâ Edirne'nin o nazirsiz târih ve san'at meşheri olan Ayşe Kadın mezarlığı bir gece içinde yer yüzünden silinmiştir. Bugün Edirne müsevî meşatlığı mezkûr Ayşe Kadın kabristanının üstünde eski yerinde daha şehre girerken görülür de, müslüman kabristanı yoktur. Yalnız Ayşe Kadın mezarlığını mahveden adamın, çıldırarak, üstünü başını paralayarak cahîme yollayan gazâb-ı İlâhî'yi de burada bildirmek isterim.

Târihî bir duyugudan mahrum idârelerin elinde kalan veyâ hiç sâhipsiz vaziyete giren âbide mahvolmuş demektir.

Daha fazla tafsilâta girmek istemiyoruz; ümîd ederiz ki bu izâhatla, âbidelerin târihî şuur ve san'at anlayışıyla mücehhez ve bu iş için kurulmuş bir müessese elinde olması kuruluşlarının yegâne çıkar yolu olduğu anlaşılmıştır. Fakat yerleşmiş sakim itiyadların mukâvemeti muhakkak olmakla beraber, böyle bir teşkilâtta vaz geçmek düşünülmemeli ve onu her türlü sinsi tahribâta karşı mücehhez, her cins cereyanlardan ve tesirlerden uzak tutacak muhtâriyete nâil etmelidir. İlk büyük mukâvemetin belediyelerden geleceği muhakkaktır. Çünkü onlar, eski eserleri en büyük mâni olarak telakki etmekte, pek az istisnâsı ile müttefiktir. Fakat korkarım ki hayâtını eski eserlere medyûn olan Evkaf da, tesis ettiği im tiyazdan vaz geçmeye pek taraftar olmayacaktır.

Fakat yalnız bunlar değil, daha akla gelmedik ve umulmadık nelerle karşılaşılacağını Allah bilir. Ne olursa olsun yegâne sarılacak canlı varlığımız kalan bu âbidelerin birleştirici hüviyetini bir an gözden uzak tutmamalı ve bu tarz-ı hâlden başka çıkar yol bulunmadığına kendimizi inandırmalıyız.

Esâsında, böyle tek bir teşkilâtı ilk defâ biz kurmuş olmayacağız. Vâkıâ buna en muhtaç biziz; fakat Avrupa memleketleri kendilerini buna mecbur görmüşler ve tatbik etmişlerdir. Hattâ onlar daha ileri giderek âbideleri, teker teker nazar-ı itibâre almakla iktifâ etmeyerek **site nationale** diye isimlendirdikleri, Yahyâ Kemâl'in tâbiriyle, iklim, tesis ederek memleketin husûsiyeti hâiz köşe bucağı ve tabîi manzaralarını da muhâfaza esaslarına tâbî tutmuşlardır.

Bizim teklifimiz Fransızların **Service des Monuments Historiques** dedikleri gibi bir teşekküldür. Tabîi güzelliklerle de meşgûl olması elzem olan bu teşkilât meselâ en başta Boğaziçi olmak üzere, İstanbul'un eski mahalleleri, birçok kasabalarla alâkadar olacak ve bizim düşüncemize göre, kânunların müsâadesi nisbetinde muhtâr olmak üzere Başvekâlet'e bağlı olacaktır.

3) Bu teşkilât târihçilerden, Türk âbideleriyle meşgûl târihçi, mîmarlar, edebiyatçılar ve mütehassıslardan mürekkep olacak ve memleketin bütün âbide ve tabîi güzelliklerini son derece serî usûllerle tedkik ve yapacağı mukâyeselerle ilmî bir

sûrette tasnif edip kütüğünü yapacak, yâni tescil edecektir. Yalnız bu tescil işinin, birbirinin mütemmimi iki safhaya ayrılmasını doğru bulmaktayız. Hakiki tescil bir âbideyi kâğıt üzerinde irtisâm ettirmektir. Bunun için eserin her parçasının bugünkü vaziyetini kayıt ve resimle, plânla tesbit lâzımdır. Bu ameliye ise uzun zamâna mütevakkıftır. İlk safha olarak binânın ve muhitinin bir umûmî plânı yapıp her cihetinin fotoğrafını almakla iktifâ olunacak ve bunlar bir repertuvar şeklinde kütüğe geçirilecektir. Bundan sonra çivisine kadar her noktayı tesbît eden resimlerinin yapılmasına başlanıp âbidenin mevcut dosyası ikmâl edilecektir. Tescil ile hüviyeti anlaşılan binâ ve mahâller hakkında tutulacak yol bundan sonra teşekkülün karârına bağlıdır. Yalnız şunu da peşinen arz etmek muvâfık olur ki bu büyük âbideler tav'an ve kerhen, kıymetli addedilip ikinci ve üçüncü derecede olanlara nazar-ı istihfafla bakılması tescil yolu ile önlenmiş olacaktır. Çünkü daha aşağı bir seviyede olan binâlar ve mahâllî husûsiyet arz eden meydancıklar, hazineler, kır ortasında bir çeşme, bir namazgâh gibi eserler bir memleketin târih boyunca îmarcılığını şehirlerin ve kırların çehresini tâyin, aynı zamanda îmarcılığın vüs'at ve intişârını belirten istinat noktalarıdır. Eğer bunlar tebârüz ettirilmezse büyük âbideleri hazırlayan târih safhaları ve cemiyet âhengi bu'd-ı mücerrette sallanan bir hayâl hâlinde kalır ve târihin her türlü sakat tefsirlerine yol açar. Bu tefsirlerin en korkunç ve müfsidânesi Türk san'atını halk san'atı ve devlet san'atı diye ayırma uğratmaktır. Bâzı müelliflerce «göbebe bir kavmin eseri» gözüyle görülen halk san'atıyla, şehirlerde yerleşen Türk'ün dinî âbideleri arasında «aşılması mümkün olmayan uçurumların» mevcûdiyetine işâret edilmek istenmesi kasdî ve hasta bir zihniyetin icatlarındandır. Bu düşünceye yalnız göze görünen büyükleri bırakıp, diğerlerinin el çabukluğuyla ve kasıtlı kaldırılmış olmasına yol açmıştır; mukadder taarruzların hepsinin cevapları, bunu yapmaya hazırlananlar tarafından bizzat hazırlanmıştır. Hakikatte her ikisi de birbirinin mütemmimidir ve tekâmüllerinden birer safhadır. Biz küçük eserleri siler süpürürsek böyle, bir yandan husûmet sâikasıyla söylenmiş ve solculukla mâlûl veyâ neticesi oraya varan yanılmış iddiâlara karşı hangi canlı

delili ikâme edebiliriz? Hiç bir kitabın işâreti bir binâ kadar belîğ olamaz.

Binâenaleyh tescil keyfiyetini târîh ve san'at kıymeti olan her esere tatbik, indî tesirlere kapılmayarak tahakkuk ettirmek lâzımdır.

4 — Tescilin bir safhası olmakla berâber, müstakillen yürütülmesi, hâiz olduğu müstâceliyet ve husûsiyet sebebiyle elzem olan, bir mesâî de kitâbelerin, bütün Türkiye'ye şâmil bir korpus şeklinde toplanmasıdır. Bu işte ne binâ kitâbesi, ne tezyinî yazılar ve Kur'an-ı Kerim âyetleri, ne mezar taşları ihmâl edilmemelidir. Hattâ bu teşebbüsün bu kurumca hemen mevki-i tatbîke konulması da şâyân-ı temennidir. Unutmayın bunları okuyan da, âbidelerden evvel yok olmaktadır.

5 — Bu uzun zamâna mütevakkıf çalışmaların yanında kânûna eklenmesi lâzım gelen muvakkat maddeler de vardır. Zirâ, efkârı tatmin mecbûriyetinde olan alâkalı dâireler âbide tâmirlerini durdurmayacaklardır. Durduğu takdirde o işlerde ihtisas yapmış ustalar dağılacığından durması da zâten muvâfık değildir. Bu restorasyonlar esnâsında evvelâ binânın aslına şaşmaz bir sadâkat gösterilmesi ve küllün bozulmasından ictinâb edilmesi lâzım gelir. Meselâ bir medrese tâmir olunurken ilâve olunan renkli lâmbiriler nisbetleri alt üst etmiştir. Kezâlik bir derz yapılırken mevcûdundan daha itinâlı olması, görünür yerlerde çimento kullanılmaması ve umûmî bir ifâde ile âbidenin çehresini, mânâsını değiştirmemeye itinâ gösterilmesi mecbûriyet altına alınmalıdır. Husûsî teşebbüslerin yaptıkları câmi tâmirâtı da pek ulu orta gitmektedir. Esâsında şâyân-ı şükran olan bu hareketi boşu boşuna ne için soyusuzlaştırıyoruz? Anlaşılacak şey değildir. Bir de bu tâmirât esnâsında muhdes sıva ve divar gibi aksam altından çıkan eski izleri dikkatle koruyup araştırmalar yapılmasını şimdiden mecbûrî tutmalıyız.

Bu aramaların başında ilk Osmanlı devri binâlarına âit olanlar gelir. Daha fazla beklememek için en eski binâlarımız üzerinde müstakil sondajlar ve temizlemeler yapmak mecbûriyeti vardır. Vâkıâ bir müddetten beri devâm eden yeni tedkiklerle Osmanlı mimârisinin bir çok mes'eleleri meyhânında

menşe'ler mes'elesi de tenevvür etmiştir. Fakat bu yolda çalışan müdekkikler daha müsbet delillerden müstağnî olamazlar. Farazâ Bursa'daki Hüdâvendigâr veyâ Orhan Câmîi'nin sıvaları altında bulunan bâzı tezyinat, mimâri unsurlar, binâların geçirdiği tebeddüllerin tesbiti, bahâ biçilmez kıymetli vesikalar teşkil eder. Daha yakından duyduğumuz alâka ile söyleyelim ki, aynı cüretle Gebze ve Bilecik'teki Orhan Câmîlerinde böyle delillere rastlamak tedkiklerimizi itmam cihe-tinden çok kolaylık bahşederdi. Bu kolaylıklardan mahrûmiyet yüzünden çalışmalar bir hamlede de bitmemekte ve boşuna sürüp gitmektedir.

Arada yapılan tâmiratta ele geçen fırsatlardan istifâdeye bir misâl olmak üzere, aynı zamanda başlı başına bir mes'eale olan, bir manzûmeden bahsedelim. İstanbul'un Kapalıçarşısı henüz târihen ve mimâri san'atı bakımından etrâfıyla araştırılmamıştır. Vâkıâ bedestanların ve çarşının pek büyük bir kısmının inşâatının Fetih'den az sonra başlayan imar faâliyeti meyânında yapıldığı, gerek menbâ'ların, gerek inşâatın delâletiy-le âşikâr ise de, bâzı müellifler bedestanın ilk yapısının ahşap olduğunu, diğerleri bir kuş kabartmasına bakarak, Bizans yapısı bulunduğunu söylerler. Yine bunlar Fâtih'in 877 târihli en eski arapça vakfiyesinde yalnız eski bedestan ve (849) dük-kânın zikredilmesini de, sanki Fâtih'in bizzat yaptırdığı eserleri vakfetmesi mümkün değilmiş gibi, göstererek, Bizans'a âit olduğuna işâret sayıyorlar. Bunları cerh eden delilleri Efdalüddin Tekiner Bey'in (T.T.D.K. mecmûası, 88. sayısındaki Kapalıçarşı) makâlelerinde ve bizim Fâtih Devri Mimârisi adlı eserimizin 398-411. ve Fâtih Devrinde Osmanlı Mimârisi IV. cild 576-577. sahifelerinde mütâlâa etmek kâbil olmakla berâber, menfi iddiâlar ansiklopedilerde dururken, hakikati meydana çıkaracak her hüccet kıymet kazanır. Yukarıdaki eserlerde târihi delillerin ve teknik ve inşâi sarâhatlerle çarşının bize âdiyeti gösterilmiş olmasına rağmen sıra altında veyâ dolaplar, eşyâlar arkasında gizlenen kısımlara nüfûz edilemediğinden, bunların bahşedeceği aydınlatıcı hüccetlerden edilecek istifâde noksan kalmakta idi.

Çarşının o fâcialı yangından sonra mânîler ortadan kalktı-

ğı için bütün bu imkânsızlıkları yenmek kâbil oldu. Bedestanın garbındaki Takyeciler Sokağı üstündeki iki sıralı dükkânın duvarlarının moloz örgüsü, kubbelerin, tonozların vaziyeti, bütün inşâî husûsiyetler bunların ve onlarla yekpâre bir kül teşkil ettikleri bedestanın Bizansla asla alâkası olmadığını gösterdikten başka o nisbette ve üstelik, Fâtih devri üslûbunu ifşâ etmektedir.

Aynı sokak üstündeki tonozların iki yanına duvar ve ayaklarına sonradan ilâveler yapılmıştır.

Bir ziyâretimiz esnâsında sıvanmamış ufak bir kısımda gördüğümüz bu işaretleri, her noktada aramak, fotoğraflarla tesbit etmek, tuğla, harç, işçilik, gibi muhtelif aksâmı mukâyese ederek târihini ve devirlerini tâyin etmek gerekirdi. Hâlbuki, restorasyona nezâret eden idâre peşinen mücehhez olmadığı için, bu hususlara riâyet edilmemiş, büyük fırsat kaçırılmıştır. Bizim hemen yangının ertesi günü yazıp üç gün sıra ile devâm eden makâlelerde belirttiğimiz esaslara uygun bulunduğundan restorasyon ameliyesinin yerinde olmadığını söyleyemeyiz; tatbîkatta fenâ yapılmamıştır. Bir taraftan yanan kısımların rölöveleri de çıkarılmaktadır. Noksan olan, târihi seyrin tâkip edilmemiş ve bütün tafsîlâtı ihtivâ eden kütüklerin yapılmamış bulunmasıdır. Acı bir sillerin hayra çevrilmesi kâbil olan ciheti de böylece heder edilmiştir.

Bâriz bir misâl olduğu için mümkün mertebe etraflıca anlattığımız vaziyet de gösteriyor ki, binâların tescilinde, muhâfazasında, tâmîrinde ve böyle bir vak'anın hudûsündeki mücbir hâllerde târih ve san'at prensiplerine peşinen sâhip, mücehhez bir merkezî teşkilât kurulmadıkça ve tahakkukuna kadar muvakkaten aynı usûlleri yürütecek kâideler vaziedilmedikçe, dâimâ emr-i vâkiler karşısında hüsrâna uğrayacağız ve medeniyetimizi evvelâ bize telkin, sonra hârice isbât edecek bir hazîneyi tüketip bitireceğiz.

Kânunları hazırlayacak olan hukukçuların mesâisini bu ilmi esasları tağyir etmeyecek şekilde tahakkuk ettirmeleri yolunda bütün gayretleriyle çalışmalarının bir vecibe olduğu kanaatindeyiz.

GAZEL

Söyle bülbül güle sevdâ-yı dil-ârâyı yine
Düştü hasret dile bilmez dün ü ferdâyı yine

Gülşenin rengini bülbül o figâniyle verir
Gül yanar, bülbülü söyler, o muammâyı yine

Gülün allarla tutuşturduğu sevdâ getirir
Bülbülünden dile hasret dolu şekvâyı yine

Ölse bülbül n'ola feryâd ü figandan her dem
Dirilir aşk ile anmaz dem-i îsâ'yı yine

Durma yan gülşen-i sevdâda Mürîd bülbül ile
Çünkü cân aşkta ölür istese ihyâyı yine

4.7.1975

İstanbul

Mustafa Tahralı

Mecmûamızın 1976 senesi 3. sayısında neşredilen Prof. Kaya Bilgegil'in Ahmet Hâşim'e Dâ'ir Ba'zı Vesikalar, isimli yazısına ek :

Ahmed Hâşim'in Zevcesinin İsmi

Prof. Dr. M. Kaya BİLGEGİL

Mecmûanın Temmuz 1976 nüshasında intişâr eden Hâşim'le ilgili makâlemizde vesikalarından birinin her nasılsa baskıya girmediğini gördük. Bu vesikanın ehemmiyeti, şâir'in refikasının gerçek adını göstermesindedir. Bu, Kadıköyü Kaymakamlığı'na verilen bir dilekçedir. Metni şöyledir :

Kadıköy Kaymakamlığı'na

Kadıköyü'nde Cafera Mahallesi'nde Bahâriye Caddesi'nde 87 Numaralı Belvü Apartmanı'nda 4 Haziran 933 târihinde vefât eden zevcim Ahmed Hâşim Bey'in hüviyet cüzdanını vukû-ı vefâtı dolayısıyla nüfus memurluğuna iâde etmiştim.

Merhum zevcimden tahsîs edilecek maâş muâmelesinde mezkûr hüviyet varakasına lüzum gösterildiğinden bir sûreti

musaddakasının işbu istidâ zîrine çıkarılarak yedime itâsını
istirhâm eylerim efendim.

Pul
(üzerinde) 13/9/1933
Zarîfe

Kadıköyü Bahariye Caddesi
Çanakkale Sokak (37) No.
hânedâ Merhum Ahmet Hâşim
Bey'in haremi Zarîfe

Bu dilekçenin altında şu kayıtlar vardır :

T. C.

İstanbul Vilâyeti

Kadıköy Kaymakamlığı

Tahrîrat Kalemi

Sayı

227

Nüfus M.

13.9.33 Kay. V.

(İmzâ)

Kalçacı Hasan M. Kandilli Sokak 4 $\frac{51}{74}$ H

kayıtlıdır. Kaydının ihrâcı recasile Alemdar

Nüfus M. ne 13-9-933

Resmî mühür üzerinde

Pul kısmı

okunabilen imzâ

Fotokopisine âit kılışeyi aşağıya koyduğumuz bu vesîka-
dan da anlaşılıyor ki, Hâşim'in zevcesinin gerçek adı Zarîfe'-
dir.

SEMÂ' MÛSİKÎSİ

Neyzen, neyle mey eyle, şevkın mûsıkîsini,
Sesle vahdet remzeden, şarkın mûsıkîsini,
Darb-ı kalbi meşkeden, zevkın mûsıkîsini,
Sun bir neyden kadehle, aşkın mûsıkîsini.

Geç semâ' perdesinden, dolaş evc-i fezâyı,
Rûh-i Mevlâna'dan al, üfle sûr-i nevâyı,
Doldur da pîr elinden, bu lâhûî sadâyı,
Sun neyden kadehlerle, aşkın mûsıkîsini.

Halim Kâmil Teoman

Not :

Neyin mütenevvî nağmeleri, kısmen arûzun yarı vezinleri estetiği ile aksettirilmeğe, bu sûretle monotonluktan çıkılmağa çalışılmıştır. (H.K.T.)

- KİTAPLAR -

Nihad Sâmî Banarlı, Şiir ve Edebiyat Sohbetleri, Kubbealtı neşriyâtı - 2, Yüksel Matbaası, İstanbul, 1976, 303 sahife, 30 T.L.

Bu kitap Nihad Sâmî Banarlı'nın şiir ve edebiyat hakkındaki makâlelerinden seçmeler yapılmak sûretiyle toplanmış ve Kubbealtı Cemiyeti tarafından neşredilmiştir.

Nihad Sâmî Banarlı Edebiyat öğretmeni olarak senelerce lise kürsülerinde memleket çocuklarına sâdece Edebiyat dersleri vermekle kalmamış, onlara millet sevgisi, vatan muhabbeti aşlamış, iman ve Türk kültürünün hazinelerini sunmuştur. Bugün onun kürsüsünden yetişenler sağlam birer Türk vatandaşı olarak vazife başındadırlar.

Nihad Sâmî Banarlı, yalnız kendi talebesine faydalı olmakla yetinmemiş, liseler için yazdığı edebiyat kitapları ile bu vazifeyi memleket sathına yaymış, ders kitapları, Türk çocuklarına, Türk milletini, senelerce mâziden gelen bütün güzellikleri ve zenginlikleri ile tanıtmış; en güzel Türkçeyi hakikaten en iyi seçilmiş metinlerle öğretmiştir.

Onun gâyesi insan yetiştirmekti, bu ideâline, muhtelif gazete ve mecmûalarda Türk dili, Türk kültürü hakkında yazdığı makâlelerle erişmeğe çalışmış, sihirli üslûbu, zevkli, duygulu tertipleri, her mevzûu ince bir dikkatle işleyen kalemi ile gönüllere yerleşmişti.

Banarlı, daha hocalığının ilk devirlerinde Edirne Lisesi ve Mualim Mekteplerinde talebesi ile berâber çıkardığı mecmûalardan başlayarak, Edirne Halkevi dergilerinde, İstanbul'da Ötüken ve Atsız mecmûalarında muhtelif makâleler neşretmiştir. İstanbul'a geldikten sonra bir müddet Yedigün mecmûasının «Genç Şâirler» sütununu idâre etmiş, bir yandan da Ülkü mecmûasında, Hürriyet gazetesinde, Târih - Hayat mecmûasında, yazılar yazmağa devâm etmiştir.

Hürriyet gazetesinden çekildikten sonra Meydan dergisinde «Kelimeler» başlığı altındaki edebî ve fikrî sohbet ve makâlelerine her hafta fâsılasız olarak vefâtına kadar devâm etmiştir. Banarlı kurucusu ve yazı işleri müdürü olduğu mecmûamızda da vefâtına kadar ilmi, edebî tedkik yazıları yazmıştır.

Gazete ve mecmûalarda kalan yazılardan yazık ki yalnız bir devir istifâde eder, bu yazılar ileriki devirlere intikâl etmez, işte bunun için Kubbealtı Cemiyeti, Banarlı'nın makâlelerini kitap hâlinde toplamağa karar vermiştir.¹

İşte **Şiir ve Edebiyat Sohbetleri** bu karârın mahsûlüdür.

Kitabın düzenlenmesinde seçilen makâleler, mevzû yakınlığı göz önünde tutularak sıralanmıştır. 58 makâleyi ihtivâ eden eser; cemiyetin bir ön yazısı ile takdîm edilmektedir.

Şiir ve Edebiyat Sohbetleri seçilen yazıların ancak bir kısmını ihtivâ etmektedir. Kubbealtı Cemiyeti bu neşriyâtı devâm ettirmek karârındadır.

¹ Nihad Sâmi Banarlı'nın dil hakkındaki makâleleri **Türkçenin Sırları** adıyla yayınlanmıştı, eserin ikinci baskısı Kubbealtı Cemiyeti tarafından yapılmıştır.

HASRET

Ey mâzînin kopkoyu derinliğinde saklı,
Güneş kadar aydınlık hayat dolu günlerim,
Üstüme çöreklenen karanlıkları koğun,
Ağır ağır dağılsın çevremden hüznülerim,
Rûhumu kamaştıran ışıklar gibi doğun...

Yetişin kapamadan son defâ gözlerimi,
Sanırım uzaklara yolculuk vakti yakın,
Yaşamak istiyorum! Yaşamak istiyorum!
Son hıçkırıklarımı, kimseye duyurmayın,
Duyurmayın diyorum, duyurmayın diyorum.

Getirin mutluluğun o sihirli tasını,
Bitsin uykularımı bölen uğursuz düşler,
Dursun gecelerimin gökteki yıldızları,
Doldursun hayâtımı, çın çın öten gülüşler,
Silsin göz yaşlarımı, silsin peri kızları.

Attilâ Özçelik

KUBBEALTI AKADEMİK SEMİNERLERİ

Ocak 1977 Programı

- 4 Ocak Salı : Dr. Agâh Oktay Güner
Türkiye ve Müşterek Pazar
- 7 Ocak Cuma : Prof. Dr. Ömer Fâruk Akün
Türk Edebiyatı Nasıl Okutulmalıdır?
- 11 Ocak Salı : Ecz. Uğur Derman
Türk San'atı Hakkında
- 14 Ocak Cuma : Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu
Bizde Dini Hayat
- 18 Ocak Salı : Doç. Dr. Tûran Yazgan
Yeniden Gelir Dağılımı
- 21 Ocak Cuma : Prof. Dr. Ömer Fâruk Akün
Lûgatsız Türkçe
- 25 Ocak Salı : Doç. Dr. Tûran Yazgan
Japonya'da Mâneviyat Eğitimi
- 28 Ocak Cuma : Prof. Dr. Fâruk Sümer
Türkiye'de Yer Adları Mes'elesi

KUBBEALTI AKADEMİK SEMİNERLERİ

Mart 1977 Programı

- 1 Mart Salı : Mahmud Baler
Yahyâ Kemâl Üzerine
- 4 Mart Cuma : Ahmed Kabaklı
Irak Üzerine
- 8 Mart Salı : Prof. Dr. Sebahaddin Zaim
**Orta Doğu Ülkeleri Arasında
İktisâdî İşbirliği İmkânları ve
Dünya Bankasının Durumu**
- 11 Mart Cuma : Dr. Ümit Meriç
Cevdet Paşa
- 15 Mart Salı : Prof. Dr. Fâruk Sümer
**Şâh İsmâîl'den Sonraki Devirde
Türk - İran Kültür Münâsebetleri**
- 18 Mart Cuma : Cemil Meriç
Tunuslu Hayreddin Paşa
- 22 Mart Salı : Tahsin Banguoğlu
Mehmed Âkif Üzerine
- 25 Mart Cuma : Dr. Agâh Oktay Güner
Verim Ekonomisi
- 29 Mart Salı : Prof. Dr. İbrâhim Kafesoğlu
Târih Sohbetleri

Nihad Sâmi Banarlı

ŞİİR ve EDEBİYAT SOHBETLERİ

Kubbealtı Cemiyeti, küçük makâleler çerçevesi içinde, büyük değer taşıyan bu kıymetli eserin 1. cildini neşretmekten iftihar duyar.

Fiatı : 30 T.L.

İsteme Adresi : P.K. 107 Bayazıt - İstanbul

Karamustafa Paşa Med. 81 Çarşıkapı - İstanbul

Kubbealtı Cemiyeti, Mûsıkî Enstitüsü takdîm eder :

• Mûsıkî Enstitümüzün 4. Fasikülü ile nota neşriyatımızın 1. senesi tamamlanmış olmaktadır. Böylece Türk mûsıkîsinin 100 nâdîde eseri 4 Fasikül hâlinde takdîm edilmiş bulunmaktadır.

• Önümüzdeki 2. senede de aynı şekilde çalışmalar devam edecek ve İtrî'nin Nevâkârı başta olmak üzere, 100 kıymetli eser daha neşredilecektir. Bu sûretle mûsıkî severlere ve Türk mûsıkîsine hizmet etmiş olmanın sevincini duymaktayız.

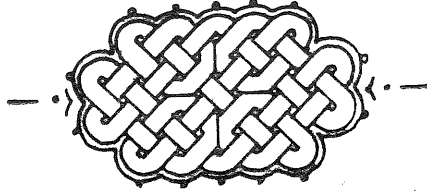
• Beher nota 250 kuruştur.

• Abone kaydedilir.

• Abone bedeli 4 Fasikül için 200 T.L. dir.

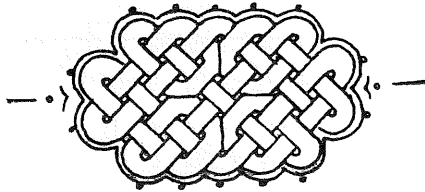
Saygılarımızla...

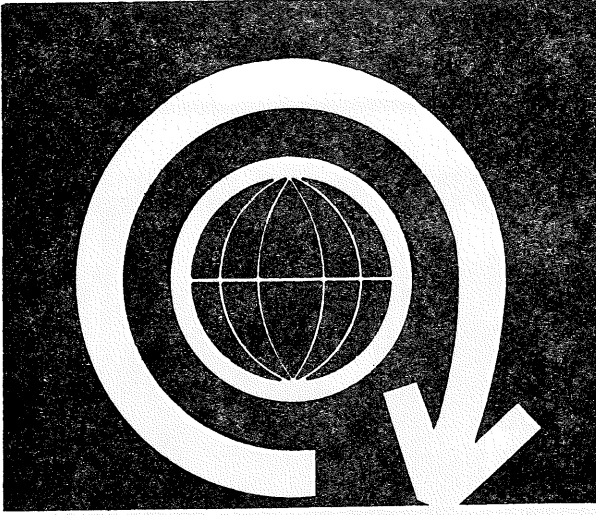
Kubbealtı Cemiyeti
Mûsıkî Enstitüsü

ÜLKER BİSKÜVİLERİ FABRİKASI

*Milli kültürümüze hizmet
eden müesseselere yardım
etmekle iftihar duyar.*

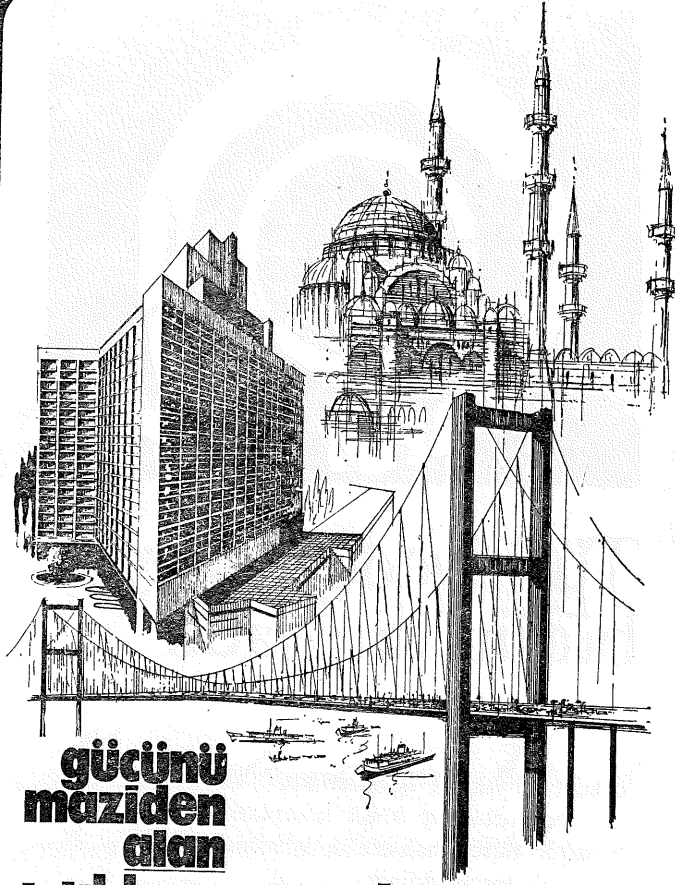

Türkiyede ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemleriniz,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK

**gücünü
maziden
alan
istikbale güvenle bakan**

**TÜRKİYE
VAKIFLAR
BANKASI**

Propaganda

(Kubbealtı : 3)

T.C. ZİRAAT BANKASI

bütün bankacılık
işlemlerinizde
SİZİN
en yakın
yardımcınızdır.

(Kubbealtı : 4)

BAHA MATBAASI

MIXER DİZGİ MAKİNASI

VE

Baskı Makinaları ile

TEK ve ÇOK RENKLİ

TİPO ve OFSET

HER TÜRLÜ LÜGAT ve DÜZ KİTAPLAR — MECMÛA

KATALOG — TAKVİM — POSTER — PANKART

BİL'ÜMUM EVRAKI MATBUA İÇİN

Emrinizdedir

Sultanahmet, Ticarethane Sokak, No: 35 — İstanbul

☎ : 27 32 44